

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo- ja arheoloogia instituut
Uusima aja õppetool

Tanel Kiislar

**Suurbritannia kaitsepoliitika Vahemere piirkonnas Kreeka
kodusõjast Suessi kriisini**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Eero Medijainen

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kaitsepoliitika tähendus Suurbritanniale.....	6
1.1 Kaitsepoliitika olemus	6
1.2 Suurbritannia kaitsepoliitika eripärad.....	10
2. Suurbritannia kaitsepoliitika suunad ajaperioodil 1945-1955	17
2.1 Teise maailmasõja järgne olukord.....	17
2.2 Suurbritannia taaselustumine.....	21
2.3 Kreeka siseprobleemid ning vastuolud kommunistidega	23
2.4 Küprose problemaatika Suurbritannia kaitsepoliitikas.....	28
3. Suurbritannia kaitsepoliitika rakendamine Suessi kanali piirkonnas	32
3.1 Suurbritannia huvid Lähis-Idas	32
3.2 Suurbritannia suhted ning vastuolud Iisraeliga enne Suessi kriisi.....	34
3.3 Suurbritannia suhted Egiptusega enne Nasserit	36
3.4 Suurbritannia, 1954. aasta leping ja suhted Nasseriga.....	38
Kokkuvõte	45
Summary	48
Kasutatud kirjandus.....	51

Sissejuhatus

Kaitsepoliitikat on vastavalt sõnaraamatutele kõige lihtsam mõista kui poliitilist programmi või eesmärki riigi kaitsmiseks vaenlaste vastu. Selle eesmärgiks on rahvusvahelise julgeoleku garanteerimine ning vajadusel ka sõjalise jõu rakendamine. Riikide kaitsepoliitiline tegevus on 20. sajandi jooksul pidevalt muutunud ning ühtlasi on toimunud muutusi kaitsealases mõtlemises. Rahvusvahelise julgeoleku uurimisele pühenduva professor Stuart Crofti sõnul on 20. sajandi lõpus muutunud populaarseks „kaitse“ ehk kaitsepoliitika mõiste asendamine „julgeolekuga“ ning sellest tulenevalt on senise sõjalise tasakaalu temaatika laienenud uute probleemide käsitlemiseni, mis hõlmavad endas kaitset üldise ohu vastu. „Julgeoleku“ mõistet on võimalik avada poliitiliselt, keskkonnaalaselt, sotsiaalselt ning majanduslikult. „Kaitsepoliitika“ piirdub aga kitsamalt sõja-alase julgeoleku temaatika käsitlemisega.¹ Taoline muutus on mõistetav, sest Lääne-Euroopa endised Külma sõja aegsed vastuolud NSVL'iga on nüüdseks asendunud näiteks võitlusega terrorismi vastu ning päevakohased probleemid on seetõttu erinevad. 20. sajandi keskel aktuaalseks olnud kaitsepoliitika mõistel on antud uurimistöös otsustav tähtsus ning edaspidi on mõistega seoses juttu ainult sõja-alasest julgeolekust.

Pärast Teist maailmasõda oli Suurbritannial sõjajärgseid kohustusi niivõrd palju, et isegi suurvõimuna tuli järgnevaid samme astuda ettevaatlikkuse ning detailse planeerimisega. Lahendada tuli probleeme nii kodus kui mujal. Peale oma enda saarestiku tuli tegeleda teistegi võitja- ning kaotajariikidega. Prioriteetseks jäi kontroll impeeriumi üle, kus tuli nii kindlustada, taastada või taaskäivitada majanduslik tegevus. Sõja lõpp tähendas kaitsepoliitika seadistamist vastavalt uutele väljakutsetele ning jõudude tasakaalule maailmas. Tuumarelvade areng, Külma sõja süvenemine ning uute kriisikollete kujunemine panid paika suurvõimude tegevusplaanid, seda nii sõjalise kui ideoloogilise sekkumise näol.

¹ Croft, S. Introduction. Croft, S. Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation. Harlow, Longman, 2001, lk. 5

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida Suurbritannia kaitsepoliitikat aastatel 1944-1956. Püüan Küprose, Kreeka ja Egiptuse ajalugu käsitlevate allikate põhjal selgitada, kuidas toimis ning avaldus Suurbritannia kui laguneva impeeriumi kaitsealane tegevus Vahemere piirkonnas. Töö uurib Suurbritannia poliitilist ja militaarset sekkumist nimetatud aladel toimunud ning teeb kindlaks nende riikide kaitsepoliitilise tähtsuse Külma sõja kontekstis. Suurbritannia kaitsepoliitilisi prioriteete hinnates püüab töö leida vastuse küsimusele, kas brittide huvid käsitletavate alade suhtes tulenesid imperialistlikest huvidest või oli peamiseks põhjuseks vajadus piirata NSVL'i kui Külma sõja vaenlase tegevusvõimalusi, mis püüdis sealsete kommunistlike liikumiste abil oma mõjuvõimu laiendada. Bakalaureusetöö teema valiku peamiseks ajendiks on soov uurida Suurbritannia kui imperialismi kogemusega Euroopa suurvõimu sõjalist ning poliitilist adekvaatsust uutele väljakutsetele. Suurbritannia esineb tänase päevani ühe peamise Lääne-Euroopa kaitsejõuna. Seepärast on valitud uurimiseks Teise maailmasõja järgsed aastad, et vaadelda Suurbritannia vaevalist püsimist selles rollis. Vahemere piirkonna valimise põhjuseks on selle püsimine Suurbritannia poliitilises huviorbiidis läbi 20. sajandi.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist. Esimese peatüki eesmärgiks on vaadelda erinevate Euroopa riikide suhtumist nii kaitsepoliitikasse kui kaitsepoliitilisse koostöösse 20. ja 21. sajandil ning analüüsib sellega seonduvaid probleeme. Lisaks selgitab peatükk Suurbritannia arusaama kaitsepoliitika olemusest. Teine peatükk käsitleb Suurbritannia Teise maailmasõja järgseid kaitsepoliitilisi samme ning brittide mõjutusel toimud sündmuste arengut Küprosel ja Kreekal. Kolmas peatükk käsitleb Suurbritannia huve Lähis-Idas, suhteid Iisraeliga ning Egiptuses kujunenud vastuolusid, mis lõppesid rohkelt tähelepanu pälvinud Suessi kriisiga.

Töö on kirjutatud allikate põhjal, mis käsitlevad erinevaid valdkondi ning mis erinevate probleemide käsitlemisega võimaldavad anda täieliku pildi Suurbritannia kaitsepoliitilisest tegevusest Vahemerel. Töö kirjutamisele aitavad kaasa spetsiaalsed kaitsepoliitikat uurivad teosed, milleks on näiteks King's College'i professor Michael Dockrilli poolt kirjutatud teos „British defence since 1945“². Varasemast kirjandusest on kasutatud Christopher Bartlett'i

² Dockrill, Michael. British defence since 1945. Oxford, New York, Blackwell, 2002

teost „The long retreat: a short history of British defence policy, 1945-1970“³. Küprose ja Kreeka puhul sisaldab bibliograafia David H. Close'i⁴ Kreeka kodusõda ning Clement Dodd'i⁵ Küprose konflikti käsitlevaid teoseid. Suurbritannia suhteid Egiptusega kirjeldab detailselt Keith Kyle'i teos „Suez: Britain's end of empire in the Middle East“.⁶ Historiograafias keskenduvad kaitsepoliitikale pühenduvad allikad peamiselt Suurbritannia vägede arengu analüüsimisele ning Briti Kaitseministeeriumi mõjukaimate isikute tegevuse vaatlemisele. Vaatluse alla võtavad nad ka mitmed Suurbritannia kaitsepoliitikas esinevad Valged Paberid. Viimased tähistavad Suurbritannia valitsuse ametlikke publikatsioone, mis võtavad kokku mõne kindla poliitilise otsuse (antud juhul kaitsepoliitilise otsuse) sisu. Taolised kaitsepoliitikat käsitlevad teosed ei süvene lähemalt brittide huvide hulka kuuluvate riikide sündmustesse. Seetõttu on vaja abiks võtta laiemat tausta avavaid teoseid. Samuti on probleemide mõistmisel abiks allikad, mis käsitlevad Suurbritanniaga seotut mõne teise suurriigi tegevuse taustal nagu näiteks Barry Rubin'i artikkel „America and the Egyptian Revolution, 1950-1957“.⁷

³ Bartlett, J. Christopher. The long retreat: a short history of British defence policy, 1945-1970. London, Macmillan, 1972

⁴ Close, H. David. The origins of the Greek civil war. London, New York, Longman, 1995

⁵ Dodd, Clement. The history and politics of the Cyprus conflict. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010

⁶ Kyle, Keith. Suez: Britain's end of empire in the Middle East. London; New York, I.B. Tauris, 2003

⁷ Rubin, Barry. America and the Egyptian Revolution, 1950-1957. *Political Science Quarterly*, Vol. 97, No. 1 (Spring, 1982)

1. Kaitsepoliitika tähendus Suurbritanniale

1.1 Kaitsepoliitika olemus

20. ja 21. sajandi Euroopa kaitsepoliitikas omavad suurt tähtsust NATO ning ESDP (European Security and Defense Policy), hiljem CSDP (Common Security and Defense Policy), mis mõlemad püüdlevad ühiste kvaliteetsete kaitsealaste saavutuste poole. NATO 20. sajandi keskpaigas rahvusvaheliseks muutunud olemus seletas vajadust omavahelise koostöö järgi, sest relvasüsteemide kiire areng ning sellega kaasnev nende aina ohtlikumaks muutumine avaldasid kaitsevajaduses survet. Seoses nii tuumarelvade esiletuleku, rahvusvaheliseks muutunud julgeolekuintstitutsioonide ning NATO integreeritud juhtimisstruktuuriga on Bathi ülikooli Euroopa poliitika professor Jolyon Michael Howorth esitanud väite, et alates 1949. aastast pole enam Euroopas eksisteerinud mõistet nagu „rahvuslik kaitse“ ning sellest tulenevalt võivad ainult Euroopa suurvõimud ehk Suurbritannia ja Prantsusmaa tuumarelvadele põhinedes rääkida oma võimelisusest iseseisva militaarse kaitse teostamiseks⁸. Kui Külma sõja ajal seisis Lääne-Euroopa riigid kollektiivselt vastu NSVL'ile, siis Euroopas seati prioriteediks head suhted USA'ga, et praktiseerida NATO võimekust laiemaks koostööks. Transatlantiline koostöö USAga oli vajalik Euroopa riikide enda nõrkuse tõttu ning seda pooldasid kõik tähtsamad jõud, eesotsas Suurbritanniaga, kes juba Teise maailmasõja sündmuste käigus USA'ga positiivselt läbi sai.⁹

Riikide suhtumine nii NATOsse kui ESDP'sse on erinev ning vaadelda tuleb sellega kaasnevaid riikide arusaamasid ja mõttelaade. Suurbritannia jaoks on koostöö Euroopa kaitse nimel alati olnud iseenesest mõistetav, kuid see ei tähenda brittide muutumist eraldamatuks osaks Euroopa ühises kaitsepoliitikas. Loughboroughi ülikooli lektor Robert Dover kirjeldab üldistavalt Suurbritannia eelistusi Euroopa kaitsepoliitikas järgnevalt: olla valmis sekkuma militaarsete jõudude tasakaalu kõikumisse, tehes seda rahvusvaheliste koalitsioonide osana ning tagada Euroopa positiivne maine kaitsepoliitilistes probleemides¹⁰. Pragmaatiliselt mõtlevana on britid arusaamisel, et kaitsepoliitiline koostöö tuleb Euroopa riikidega kasuks,

⁸ Howorth, Jolyon. National defence and European security integration: an illusion inside a chimera? Howorth, J., Menon, A. The European Union and National Defence Policy. London; New York, Routledge, 1997, lk 11

⁹ Jones, G. Seth The Rise of an European Defense *Political Science Quarterly* , Vol. 121, No. 2 (Summer, 2006), lk. 250-251

¹⁰ Dover, Robert. Europeanization of British Defence Policy. Aldershot, Ashgate, 2007, lk. 22

kuid üldise integratsiooni vastu Euroopas on britid läbi ajaloo tugevat umbusaldust välja näidanud, sest see limiteeriks nende kaitsepoliitilist tegevusvabadust. Samuti pole koostöö Euroopaga mõjutanud Suurbritannia enda kaitsepoliitikat, mis tõestab brittide võimet säilitada suurvõimuna iseseisev tegutsemisvõimalus, ise samal ajal end välise mõju poolt mitte mõjutada lastes. Sarnaselt Suurbritanniale jagab sellist iseseisva tegevuse arusaama ka Prantsusmaa.¹¹

20. sajandi keskpaigal sõjaväelaseks olnud ja diplomaadi ametit pidanud Suurbritannia poliitik Antony Henry Head pidas kahes maailmasõjas kannatanud Prantsusmaad purustustest hoolimata Euroopa kaitstes jätkuvalt suure tähtsusega osaks.¹² 1951. aastal oli moraal Prantsusmaal A. Head'i sõnul küsitlvalt madal ning lisaks kõigele oli ka kommunism riigis nähtavalt laialt levimas, mis viis avalikkuse seas arvamuseni, et Prantsusmaast ei ole NSVL'i vastases kaitstes kasu. Selline situatsioon Prantsusmaal tulenes tema arvates eelkõige prantslaste kartusest järgmise potentsiaalse sõja vastu, mille puhul okupatsioon tulevase võimu poolt oleks jällegi paratamatu. Kui aga Euroopa panustab ühtselt kaitsepoliitikasse ja Prantsusmaa on nõus end samuti panusega tõestama, siis taolisest negativismist oleks võimalik tulevaste aastate jooksul lahti saada. Oma artiklis Head mainis samuti USA panuste tähtsust Euroopas ning tunnistas selle väärtust. Hädavajalikuks pidas ta ka USA-Suurbritannia-Prantsusmaa koostööd, sest kui peaks toimuma NSVL'i okupatsioon, siis sellest tulevikus vabanedes ei oleks Lääne-Euroopa enam võimeline taastama oma endist militaarset võimu.¹³ Taolisest moraalsest madalseisust lõpuks välja tulnuna kujunes Prantsusmaast kaitsepoliitikas riik, mis kuni 1989. aastani püüdis teha kaitstes rahvusluse nimel otsuseid, mis aitasid säilitada prantslaste autonoomiat Euroopa kaitsepoliitikas. Seejärel aga muutus mõtteviis vastupidiseks ning poolehoiu võitis idee luua integreeritud kaitsestruktuur ning ühine välis- ja kaitsepoliitika. Sellest tulenevalt on 21. sajandi kaitsepoliitika Prantsusmaa poolt mõjutatud ning prantslased ise käituvad, nagu teeks nad otsuseid terve Euroopa eest.¹⁴ Taoline käitumisviis on tekitanud probleeme näiteks USA'ga,

¹¹ Chuter, David. The United Kingdom. Howorth., Jolyon, Menon, Anand. The European Union and National Defence Policy. London; New York, Routledge, 1997, lk. 105

¹² Head, H. Antony. European Defence. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 27, No. 1 (Jan., 1951), lk. 4

¹³ Ibid., lk. 2-4

¹⁴ Howorth, Jolyon. France. Howorth, Jolyon, Menon, Anand. The European Union and National Defence Policy. London; New York, Routledge, 1997, lk. 23, 43

kui 2003. aastal Saddam Hussein'i vastase kampaania sündmuste käigus sattusid Prantsusmaa ja USA valitsused NATO asjus vastuoludesse, mis nägi ette piirata USA võimu Euroopa kaitses osalemises. Ameeriklased jõudsid seeläbi arusaamani, et Prantsuse nägemus kaitsepoliitikast püüab NATOt hukule viia.¹⁵

Euroopa kaitsepoliitikasse on omapärase panuse andnud Türgi. NSVL'i ja Türgi suhted Külma sõja ajal olid negatiivsed ning kahe poole omavahelistes suhetes on esinenud vastuolusid ka varemgi. Selline probleemne suhe on avaldanud mõju ka türklaste pooltevalikule mõlemas maailmasõjas. Kui Esimese maailmasõja ajal leidis aset koostöö Suurbritannia ja Vene impeeriumi vahel, siis reageerisid türklased sellele sõpruse katkestamisega suhetes brittidega. 1939. aasta MRP sõlmimine tekitas türklastes NSVL'i vastast meelestatust ning tõi nad tagasi brittide poolele, taastades Inglise-Türgi suhted. Ühtlasi sõlmiti samal aastal Anglo-Prantsuse-Türgi vastastikuse abistamise leping. Vastuolulisus NSVL'i puhul muutis Türgi seetõttu Külmas sõjas lääneriikide jaoks arvestatavaks liitlaseks, muutes USA poolt Trumani doktriini raames majandusliku abi andmise aktsepteeritavaks ning Türgi võeti vastu ka NATO ridadesse. 1952. aastal NATOsse astunud Türgi osutus vägagi koostöövalmiks ning türklased püüdsid anda endast kõik, et sellist suhet mitte kahjustada. Lisaks muutus NATO sel ajaperioodil ka Türgi peamiseks kaitsepoliitika mõjutajaks.¹⁶ Külma sõja lõppemise ja NSVL'i langusega kaasnenud NATO strateegia ümbertöötamine ning prioriteetide muutmine tähendas aga märkimisväärset koostöö vähenemist. Türgi kaitses eksisteerisid juba paarkümmend aastat probleemid näiteks Kurdistani Töölispartei (PKK), mis kujutas endast terroristlikku organisatsiooni ning türklased lootsid selle ohjeldamises NATO abi, kuid NATO strateegia ei näinud endas ette terrorismi vastu tegutsemist, mis viis Türgi kaitsepoliitika muutmiseni ning NATO mõju sealse vähenemiseni. Taolised sündmused viisid ka Türgi tähelepanu pööramise lääne asemel itta.¹⁷

¹⁵ Cornish, Paul. NATO: The Practice and Politics of Transformation. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 80, No. 1 (Jan., 2004), lk. 63

¹⁶ Helm, Knox. Turkey and Her Defence Problems. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 30, No. 4 (Oct., 1954), lk. 437

¹⁷ Ünüvar, Günes. Turkey – NATO relations: Past, Present and Future. Vrije Universiteit Brussel (VUB) – Institute for European Studies International and European Law, LL.M. Programme, 2011-2012, lk. 2

Atlandi Nõukogu Strateegiliste Nõustajate Grupi liige Julian French-Lindley sõnul on Euroopa kaitsevõime probleemne ning selline olukord tuleneb rahvusvahelise strateegilise kontseptsiooni puudumisest ja selge teguviisi väljatöötamise puudumisest senise koostöö käigus.¹⁸ Riikide ning kaitseorganisatsioonide vaheline kommunikatsioon on keeruline ning selle tulemusena jääb riikide iseseisvate kaitsejõudude potentsiaal rakendamata. Suurbritanniat peab J. Lindley-French Euroopas suurvõimuks, kellel on tänapäeval kindel kaitsepoliitika, läbimõeldud eesmärgid ning tugev militaarne võimekus. Kaitsepoliitilist adekvaatsust täiendab lisaks autoriteet poliitilisel areenil. Paraku jäävad britid aga kindlaks oma tahtmisele tegutseda iseseisvalt ning nõnda tekib probleem otsustamisel, kas pühenduda Euroopale või pöörata rohkem tähelepanu suhetele USA'ga. Taolise teguviisiga kannatab ESDP, mille puhul on tekkinud kahtlus, et britid kasutavad seda autoriteedi tõstmiseks Euroopas ning mille läbi omakorda saab tugevdada transatlantilist suhet. Läbisaamine USA'ga lubab aga mõjuvõimu teostamist nii Euroopas kui ka üle kogu maailma. Prantsusmaa samal ajal on autoriteeti kaotamas, sest riigi kahetimõistetav tegevus on saanud negatiivse tähelepanu osaks. Prantsusmaa pooldab küll Euroopa integreerimist ja Euroopa Liitu, kuid samal ajal püüdleb jätkuvalt Euroopa enda maitsele vastavalt prantsusepäraseks muutmise poole. Lisaks annab tunda majanduslik nõrkus ning otsustusvõimetus, kas tuleks leida kaitselahendus Euroopa siseselt või tõepoolest transatlantilisel. J. Lindley-French'i arvamuse järgi oleks üheks võimaluseks saavutada Euroopas julgeolek Venemaa sidumisega ühisesse kaitsepoliitilisse tegevusse. Paraku aga Venemaa eripärad ning selle varasemad konfliktid Lääne-Euroopaga on muutnud raskeks suhted teiste Euroopa suurvõimudega ning koostöö saavutamine oleks väga keeruline. Venemaa enda kaitsepoliitika näeb jätkuvalt ette usaldamatust Euroopa kaitsejõudude puhul, kuid püüab siiski lääne poole hoida, kui riigi enda nõrkus seda peaks nõudma.¹⁹

Vastavalt Suurbritannia ametnike väidetele ei suuda Euroopa kaitseüsteem jätkuvalt kontrollida konflikte näiteks Balkani aladel.²⁰ Riigid langetavad järjepidevalt oma kaitsekulutusi ning aastatel 2001-2009 langesid need statistiliselt 251 miljardi pealt 218

¹⁸ Lindley-French, Julian. In the Shade of Locarno? Why European Defence Is Failing. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 78, No. 4 (Oct., 2002), lk. 791

¹⁹ Ibid., lk. 792-793, 795

²⁰ O'Donnell, M. Clara. Britain's Coalition Government and EU Defence Cooperation: Undermining British Interests. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 87, No. 2 (March 2011), lk. 429

miljardi peale.²¹ 2 miljonist sõdurist Euroopas on lahinguvalmis ainult 3-5 protsenti ning taoline statistika on viinud ka edasiste kulutuste langetamiseni.²² Muret taolise Euroopa demilitarisatsiooni pärast on näidanud välja ka USA, kes on häiritud NATO madalast valmidusest kaitsealaseid pingutusi suurendada ning on esitanud märkusi transatlantilise koostöö efektiivsuse langemise kohta. NATO eestvedajad on reaktsioonina ka Obama administratsiooni ees tunnistanud „tõsiste, süstemaatiliste ning kauakestnud probleemide“ olemasolu ning USA võib tõepoolest eksisteerivasse koostösse tulevikus vähem tähelepanu pöörata.²³ ESDP (CSDP) probleemi puhul peab J. French-Lindley vajalikuks kas projekti tõsist ülevaatamist ja toimima panemist või siis täielikult lõpetamist, sest vastasel juhul jääbki see peamistele Euroopa kaitstes osalevatele liikmetele lihtsalt ette.²⁴ Sellised käsitlused tõestavad, et Euroopa kaitsevõime on tõepoolest arusaamatuste käes kannatamas ning tekitab küsimuse, kas on võimalik rääkida „julgeolekust“ kui eelnevalt pole välja töötatud efektiivset „kaitset“. Sellised koostööalased probleemid ja erinevad mõttelaadid tekitasid probleeme ka 20. sajandi keskel.

1.2 Suurbritannia kaitsepoliitika eripärad

Kuigi tänapäeva Suurbritannia kaitsepoliitikat on peetud sihikindlaks ja edukaks, siis sellest hoolimata on brittidel endil nii 20. kui ka 21. sajandil kaitse teostamisega olnud rohkelt dilemmasid ning seetõttu tuleb uurida, mida tähendab briti kaitsepoliitika ning millisteks peetakse sellega seonduvaid probleeme.

King's College'i professor Andrew Dorman ning Exeter'i ülikooli professor Paul Cornish väidavad, et Suurbritannia kaitsepoliitika Valged Paberid ehk kaitsepoliitika ülevaated läbivad reeglipäraselt nelja faasi: läbikukkumine, inerts, sõnastamine ning valesti rakendamine ja on selletõttu alati ebaefektiivsed olnud ning viinud ka juhuslike kaitsealaste kulutuste

²¹ Hofbauer, Joachim, Levy, Roy, Sanders, Gregory. European defense trends: budgets, regulatory frameworks and the industrial base. Washington DC: Center for Strategic and International Studies, Nov. 2010, lk. 10

²² Kamp, Karl-Heinz. NATO unity threatened by defense budget and equipment shortfalls, *Deutsche Welle*, 3 March 2010

²³ O'Donnell, M. Clara. Britain's Coalition Government and EU Defence Cooperation: Undermining British Interests, lk. 429-430

²⁴ Lindley-French, Julian. In the Shade of Locarno? Why European Defence Is Failing, lk. 811

vähendamiseni.²⁵ Läbikukkumist peetakse faasiks, vastavalt millele pole suudetud täita eelneva kaitseplaani eesmärgid ning on oldud liiga optimistlik saadaolevate ressursside suhtes. Kuna tavapäraselt ka uuele dokumendile eelnev varasem kaitseülevaade pole täielikult täitnud oma eesmärgi, siis ressurssidega valesi arvestamine ning kaitseks vajaliku relvastuse hankimisega tekkinud probleemide tõttu tekibki vajadus uue ülevaate järgi. Nii kujuneb esimeseks faasiks mõistmine, et uuendused on hädavajalikud. Teine faas ehk inert on paus, mis leiab tavaliselt aset kahe sündmuse vahel: esiteks valitsus ja kaitseministeerium kinnitavad vajaduse uuenduste järgi ning teiseks võetakse projekt reaalselt käsile. Taolised pausid võivad tähendada kas millegi arvelt kulude kärpimist või siis riskeerimist uudsete kavatsustega. Arvestada tuleb ka poliitilise maastikuga ehk aset leiavad muutused, mille käigus ei ole vahel võimalik kaitsepoliitilisi otsuseid koheselt teha. Kolmas faas ehk sõnastamine tähendab lihtsalt valitsuse plaanide arusaadavaks ning veenvaks muutmist ning neljas faas ehk valesi rakendamine tähendab tõsiasi, et haruharva läheb plaaniteostamine korda nii nagu plaanitud.²⁶ Antud käsitlus püüab tõestada, et Suurbritannia kaitsepoliitiliste probleemide põhjuseks on nii ebatõhus kaitsepoliitika planeerimine kui ka rakendamine ning sellest tulenevate finantsiaalsete probleemide tõttu on kokkuhoid kulutuste asjus paratamatult vajalikuks muutunud, ning kaitsevõime ei ole seetõttu läbi 20. sajandi kuni tänapäevani oma täielikku potentsiaali saavutanud.

Suurbritannia kaitsepoliitika efektiivsuse mõistmisele aitab kaasa Swansea ülikooli professori John Baylis'i artikkel, mis annab hinnangu David Greenwoodi käsitlusele Suurbritannia kaitsepoliitika kohta, kes oli endine Suurbritannia Kaitseministeeriumi liige ning Aberdeeni ülikooli poliitilise majanduse õppejõud.²⁷ J. Baylis'i sõnul on Briti kaitsepoliitika üldpilt jätnud mitmete kaitsepoliitiliste uurimuste tulemusena „läbikukkumise ideoloogia“ mulje, kuid Greenwoodi käsitlus on erinev, sest võimalike Suurbritannia kaitsepoliitiliste probleemide kinnitamise asemel püüab Greenwood neid hoopis ümber lükata. Üldine arusaam Suurbritannia kaitsepoliitikast läbi 20. sajandi kujutab endast mõistmist, mille järgi on

²⁵ Cornish, Paul. Dorman, Andrew. Breaking the Mould: The United Kingdom Strategic Defence Review 2010. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 86, No. 2 (March 2010), lk. 395-396, 398, 400.

²⁶ Ibid., lk. 395-396, 398, 400.

²⁷ Baylis, John. „Greenwoodery“ and British Defence Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 62, No. 3 (Summer, 1986)

tegemist olnud peamiselt endiste impeeriumi aladelt taandumise ning finantsiaalsete kärbeta ja tagasihoidmistega. Statistilised andmed sõdurite arvu langemise kohta on näiteks järgmised: 1947. aastal 3 miljonit, 1955. aastal 823 000 ning 1985. aastal 320 000. Langes järjepidevalt kasutatavate sõjamasinate arv. Katkestatud on ka mitmeid sõjalis-tehnoloogilisi projekte. Vägede paigutus on samuti korduvalt muutunud, sest püütakse leida tasakaal prioriteetide ja vajaduste vahel, mis on tekitanud mitmeid probleeme ja vastuolusid. David Greenwoodi käsitlus püüab tõestada, et vägede arvu langemine ei oma suuremat tähtsust, sest aja möödudes tuli kasutusele tunduvalt arenenum relvastus ja varustus ning see puudujääk, mis kaasnes küll numbrite langusega, tehti tasa kvaliteediga. John Baylis aga küsitleb Greenwoodi mõttekust võrrelda erineva perioodi Briti vägesid selle asemel, et võrrelda pigem ühe perioodi vägede võimekust militaarse vastaspoole vägedega. Autori sõnul pöörab Greenwood rõhku pigem mõistele „military might“, mida võib mõista kui väge ja selle suurust ning jätab samas mainimata mõiste „military power“, mis tähendaks militaarset võimu ja võimet seda teostada. NSVL'i ning Varssavi Pakti riikide militaarne võim oli Külma sõja käigus märgatavalt arenemas ning ka britid ise tunnistasid seda, mida on avalikult mainitud 1975 ja 1984. aasta Valges Paberis. Taolise jõudude tasakaalu kõikumisega paratamatult muutub Suurbritannia militaarne võimekus, isegi kui ollakse võimelised omaenda vägesid numbrite poolest tasakaalus hoidma. Kuigi brittide eesmärgiks ei olnud tasakaal Varssavi blokiga, siis kujutas selline jõudude tasakaal endast mõõdupuud.²⁸

David Greenwood on arvamusel, et Suurbritannia vägede äratoomine Suessist idas ja muudelt impeeriumi aladelt on tulnud kasuks Euroopa tugevuse jaoks.²⁹ Sellega seoses toon taas vaatluse alla, miks Suurbritannia on hoolimata oma tähtsusest Euroopas teiste riikidega võrreldes mõttelaadilt ja suhtumiselt siiski võõraks jäänud. Kõige lihtsam on seletada seda harjumuste läbi. King's College'i vanemteadur David Chuter on uurinud Suurbritannia suhtumist koostöösse Euroopaga. Suurbritannia on alati püüdnud vältida mõne riigi ülemvõimu Euroopas ning seda kas liitluste või rahastamiste läbi. Traditsioonidele käib vastu kas võõras võim, võõras ideoloogia või võõrad printsipiidid. Geograafilistel põhjustel on Suurbritannia kaitsevajadused samuti erinevad olnud, sest sõjakogemused on brittide jaoks võrreldes ülejäänud Euroopaga olnud täiesti teistsugused. Puudunud on vajadus kaitsta

²⁸ Ibid., lk. 443-444, 447-448, 450

²⁹ Ibid., lk. 448

territooriumi nii, nagu teevad seda kindlate piiridega riigid ning sõjavägi on tavaliselt jaotatud erinevatesse maailma nurkadesse. Brittidel on oma saare territooriumi tõttu olnud kindlustunne. Kui kaotatakse lahing, siis kaotusega ei kaasne laiaulatuslikke tagajärgi. Kui mandririikidele võib kaotus tähendada tervet rahvuse kaotust, siis brittidel on alati olnud kuhugi taganeda. Taoline harjumus sõjategevuseks on pannud Suurbritannia peamiselt põhinema professionaalsete väeüksuste tegevusele ning laiaulatusliku sõjategevuse asemel pooldatakse kiireid ning efektiivseid operatsioone. Sellest tulenevalt nähakse sõjaväge ka pigem kui kõrgklassi jaoks eksiteerivat karjäärivõimalust ning patriootlusele ei pöörata seejuures eriti tähelepanu.³⁰

Laguneva Briti impeeriumi üle kontrolli säilitava sõjaväega kaasnes dilemma, kas väed tuleks pühendada Euroopa kaitsele või siis keskenduda oma imperialistliku rolli taastamisele üle maailma. Lennu- ja mereväe kõrval kolmandaks väeosaks oleval armeel on Suurbritannia kaitsepoliitikas suur roll. Kuigi 1950. aastaks nägi kaitseeelarve ette nii lennu- ja mereväe prioritseerimist, mis olid vajalikud väeüksused kolooniate üle kontrolli säilitamiseks, siis armee hakkas tähtsust koguma Suurbritannia Külma sõja pühendumiste tõttu. Nagu eelnevalt sai mainitud, kujutas sõjaväelaseks olemine brittide jaoks pigem kõrgklassi karjääri ning sõdureid ei vajatud tavaliselt suures koguses. Rahuaja armee lahingutegevus enne aastat 1945 leidis enamasti aset Aasias ja Aafrikas ning toimus kehvalt relvastatud ja treenitud vastaste vastu. 1945. aastaks oli armee aga kogemuste poolest kujunenud absoluutselt teistsuguseks, sest aset leidsid kaks maailmasõda, mis olid brittidele sõjanduses erandiks ning vajas Euroopa mõistes standardset lahendust ehk sõtta hakati värbama rohkelt nekruteid. Armees olemus aga jäi oma traditsioonidele kindlaks ning globaalse staatuse taastamise idee jäi püsima. 1945-1970 kujunes faasiks, mille käigus armee siiski omandas peamiselt kaitserolli Euroopas ning kaotas selle käigus oma tavapärase imperialistliku rolli. 1949. aastal NATO loomisega Suurbritannia valitsus ikka veel keeldus peamiste vägede paigutamisest Euroopasse, sest taheti jätkuvalt keskenduda mere- ning lennuväe arendamisele, mida läks vaja meretaguste piirkondade säilitamiseks. 1950. aastaks hakkas tähelepanu siiski Euroopa poole liikuma ning sõdureid saadeti näiteks Prantsusmaa armee moraali toetamiseks. 1950. aasta NATO kaitseplaanid nägid ette kaitsevalmis vägede arvu tõstmist, sest vajadus kiirelt reageerida

³⁰ Chuter, David. The United Kingdom. Howorth. J, Menon, A. The European Union and National Defence Policy. London; New York, Routledge, 1997, lk. 106-109, 111.

võimaliku sõjategevuse puhul NSVL'iga ei lubanud pikka aega mobilisatsiooniks ja seetõttu pidi sõjavägi pidevalt valmisolekut säilitama. Nõnda kujunes armeest kaitsepoliitikas osa, mis nägi ette kohustuste täitmist NATO ees Külmas sõjas ning mida rohkem aega möödus, seda rohkem sellelistele kohustustele keskenduti. Prioriteedid rahastamises jäid esialgu siiski meretaguste piirkondade säilitamiseks ja toetamiseks.³¹

Kuigi kolooniate alal tegutsemine oli Suurbritannia jaoks raske ning väsitav ettevõtmine, siis oli sellest mõjuvõimu säilitamise juures kasu. Ajalooliselt oli Suurbritannial kauges piirkonnades eeliseks baaside olemasolu ning britid olid enamasti harjunud olema usaldatud korraldajate rollis, mis tähendab, et teised riigid poleks saanud sarnast tegevusviisi niisama lihtsalt üle võtta. Ameeriklaste puhul tõestab seda näiteks Vietnami sõja edutu lõpp. Brittide jaoks oli kolooniate puhul tähtis investering ning kohustused nende ees. Investeringute suurus ulatus loomupäraselt miljarditesse ning kohustusteks kujunesid erinevad lepingud SEATO, CENTO ja koloniaalriikide endaga. Nõnda kujunes Suurbritanniast suurvõim, kes tegeles kaubandusega, kuid kelle vägede kohalolu garanteeris sellise kaubanduse püsijäämise.³² Majanduslikult mõjutas meretagune kaubandus kindlasti brittide valuuta tugevust ning dollari kõrval reservvaluutana rahvusvahelise tähtsuse omandanud naelsterling oli Suurbritannia staatuse tugevdaja.³³

Kuigi Suurbritannia pidas oma koloniaalriike väärtuslikuks, siis võimaliku sõjaolukorra puhul NSVL'iga tuli paika panna prioriteedid. Läbi viidi küll mitmeid edukaid operatsioone nii Hong Kongis, Küprosel, Borneol ja Falklandil, aga kui tehti plaane uue globaalse sõja jaoks, siis ei nähtud Aasiat ja Lähis-Ida kui strateegilist piirkonda, mis osutuks pikemas perspektiivis sõja jaoks kasulikuks. Eeldati, et peamiseks lahingutandriks muutub Euroopa ning lühikese, kuid hävitava sõjategevuse võimalikud tagajärjed muutsid selle prioriteediks. SEATO ala riigid aga näitasid sellest otsusest tulenevalt ikkagi välja murelikkust ning soovisid garantiid Suurbritannia abile, mis neid igasuguse ohu korral aitaks. Limiteeritud ressurssidega

³¹ McInnes, Colin. *Hot War, Cold War: The British Army's Way In Warfare 1945-1995*. London, Washington, Brassey's, 1996, lk. 3-8, 25

³² Martin, W. Laurence. *British Defence Policy: The Long Recessional*. London. Institute For Strategic Studies, 1969, lk. 4-5

³³ Rees, Wyn. *Britain's Contribution To Global Order*. Croft, Stuart. *Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation*. Harlow, Longman, 2001, lk. 30-31

Suurbritannia suutis lahendada olukorra viisil, millega ta seadis oma liitlase USA SEATO alade üle valvama, mis brittide koormat kergendas. Hoolimata Lähis-Ida strateegilisest tähtsusest, ei plaanitud antud piirkonda suurema rünnaku korral keskendunult kaitsta, sest tuumarelvade olemasolu langetas tunduvalt Lähis-Ida strateegilist tähtsust.³⁴

Tuleb mainida Anglo-USA suhteid aastatel 1948-1949, kui USA paigutas Suurbritanniasse osa oma Strateegilisest Lennuväejuhatuses, mis tekitas kohalike briti kriitikute seas palju negatiivset vastukaja. Plaan kujutas endast siiski positiivset eesmärki anda garantii NSVL'i võimaliku tuumarünnaku vastu ning seda nimelt USA enda tuumarelvade abil. Selline teguviis tekitas situatsiooni, kus NSVL oli küll võimeline ründama Euroopat, aga Suurbritannia kaitses osalev USA muutis võimaliku plaani NSVL'i jaoks riskantseks. Tuumarelva omandas NSVL alles 1949. aastal ning isegi siis oleks USA ründamine NSVL'i haarest väljas olnud. Vastukaja Ameerika baaside vastu kujutas endast aga väidet, vastavalt millele on Suurbritannia niiviisi ära andnud oma iseseisvuse. 1950. aasta Välisministeeriumi dokument kirjeldas mure selle üle, kuidas USA baasid Suurbritannias nõudsid kõrgemaid standardeid, erandeid ja õigusi kui need, mida britid tavaliselt olid valmis rahuajal võõrvägedele pakkuma. Lisaks võis taoline tegevus kodumaal võimaldada kommunistlikku propagandat, mis võib kasutada võimalust väitmiseks, et Suurbritannia on muutunud okupeeritud riigiks. Muidugi eksisteeris jätkuv oht, et Suurbritannia saared võisid sattuda peamise NSVL'i rünnaku ohvriks. Dokumendi lõplikuks otsuseks kujunes väide, vastavalt millele Ameerika baaside lubamine on riskimist väärt, sest taoline USA Euroopaga sidumine on kaitsealaselt väga positiivne.³⁵

Sellised käsitlused ja näited kirjeldavad Suurbritannia kaitsepoliitika isepäisust läbi 20. sajandi ning pigem loodetakse USA abile, jättes püüded leida ühine kaitsealane lahendus Euroopa siseselt tahaplaanile. Kommunikatsiooniprobleemid riikide ja kaitseorganisatsioonide vahel ning huvide põrkumine pole samuti Euroopa kaitsele isegi 21. sajandil kaasa aidanud. Sellest tulenevalt võib kohati 20. sajandi Briti kaitsepoliitika efektiivsust lugeda näiliseks, sest majandusraskuste käigus muutusid iseseisva mõttelaadiga

³⁴ Ibid, lk. 32-33

³⁵ Wheeler, J. Nick. British Nuclear Weapons and Anglo-American Relations 1945-54. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 62, No. 1 (Winter, 1985-1986), lk. 72-73

kaasnev tegevus ning laguneva impeeriumi üle kontrolli säilitamine raskeks, eriti just perioodil, kus tuli pühenduda Euroopa kaitsele. Muret valmistab ka teadmine, et tänapäeva kaitsepoliitikas eksisteerivad taolised probleemid edasi. Nende käsitleste kaudu on aga võimalik lähemalt mõista Suurbritannia kaitsepoliitika rakendamist Vahemerel, mis oli samuti sellise mõttelaadi poolt mõjutatud.

2. Suurbritannia kaitsepoliitika suunad ajaperioodil 1945-1955

2.1 Teise maailmasõja järgne olukord

Sõja lõppedes ei olnud purustused ning sõjaväsimus Suurbritannia jaoks sugugi suurimaks probleemiks. Kuigi maailmas oli lootust, et järgmist sõda niipea enam ei tule ning nüüd leiab võimaluse hinge tõmmata, siis ei olnud see brittide jaoks võimalik. Majandusliku laostumise oht oli kujunenud impeeriumi jaoks tõsiseks sõjaga kaasnevaks probleemiks, mis mõjutas tugevalt võimekust territooriumite üle kontrolli säilitamiseks. Olukord töötas kujuneda veelgi keerulisemaks, sest ressursid ei olnud lihtsalt otsakorral, vaid sõja käigus kaotati ka mitmed sissetulekuallikad. Sõja käigus vastavalt vajadustele laiali jaotatud väed esialgu ei võimaldanud enam ka kiiret ning efektiivset keskendumist aladele, kus võis järjekordne kriis puhkeda. Võitjariigina väljus sõjast Suurbritannia tänu koostööle Ameerika Ühendriikidega, kuid sõjajärgne periood tekitas mõningaid arusaamatusi sõjaliitlaste vahel. Sündmuste käigu muutis teatavasti probleemsemaks ka NSVL ning kommunistliku tegevuse intensiivsus Briti huvialadel hakkas otseselt nende kaitsepoliitilisi otsuseid mõjutama. Tekkinud olukorda oskas 1943. aasta Teherani konverentsil Churchill kohati juba ette mõista, kui ta väitis, et „Briti impeeriumi huvid on tõepoolest juba 19. sajandi lõpust saati olnud tasakaalust niivõrd väljas, et ühel hetkel muutub situatsioon keerulisemaks kui arvata võib“³⁶.

1945. aasta juuli valimistega asendus peaministri ametis W. Churchill Clement Attleega, kes oli rahva üldise poolehoiduga valitud Leiboristliku partei eesotsas, ning kelle tööülesannete hulka kuulus nüüdsest impeeriumi arvestatava maailmajõu staatuse säilitamine³⁷. Välisinvesteeringutest oli kadunud umbes pool ning kaubandus oli langenud kolmandiku võrra. Tõelise hoobi andis brittidele Lend-Lease'i poliitika lõppemine 1945. aastal ehk finantsiaalne situatsioon oli jõudnud nii kaugele, et kardetud pankrot oli tõepoolest lähedal. Mõeldi välja aga pääsetee, kui 1945-1946. aasta läbirääkimistega suudeti veenda USA'd ja Kanadat usaldama brittide kätte miljardi naela suurust laenu, mida kasutada hädavajalikuks vägede strateegiliseks ümberjagamiseks ning kauaoodatud demobilisatsiooniks. Samal ajal pidi läbiviidav plaan lubama säilitada piisavaid vägesid probleemaladel. Üks Attlee lootusteks

³⁶ Bartlett, J. Christopher. *The long retreat: a short history of British defence policy, 1945-1970*. London, Macmillan, 1972, lk. 2

³⁷ Dockrill, Michael. *British defence since 1945*. Oxford, New York, Blackwell, 2002, lk. 14

kujunes võimalus, et Austraaliat saaks muuta iseseisvaks majanduslikuks ning militaarseks jõuks ning mis suudaks seeläbi iseseisvalt tegutsedes brittide kohustusi kergendada. Sõjaliste jõudude juhatuses muutus populaarseks arvamus, et valgenahalise populatsiooniga impeeriumi alad peaksid ilmselgelt olema hetkelisel perioodil prioriteediks.³⁸ Territooriume, millel tuli silma peal hoida, oli nüüd tunduvalt rohkem. Indo-Hiina ja Indoneesia olid näiteks ajutine mure, sest brittidel polnud peale sõda põhjust sinna pikemalt jääda. Enne sõda oli kontroll Indo-Hiina üle Prantsusmaa ning Indoneesia üle Hollandi käes, kuid kumbki piirkond enam koloonia staatust ei säilitanud ja britid said lihtsalt sealse kohaliku võimu taastada ning evakueerida. Brittide tsoonist Saksamaal ning Itaaliast kujunesid uued Euroopa okupatsioonialad. Kreeka, kus algasid probleemid kommunistide ülestõusuga, oli kolmas probleemne Euroopa piirkond. Muudeks piirkondadeks maailmas olid aga jätkuvalt India, Tseilon, Hong Kong ning vägesid hoiti Liibüas, Egiptuses ja Palestiinas. NSVL'i provokatiivne tegevus jättis oma ettearvamatusena aina enam mulje, et tõstab panust brittide huvidesse sekkumises Kreekas ja Iraanis, seega Lähis-Ida muutus kaitsepoliitiliselt aina tähtsamaks piirkonnaks.³⁹ 1946. aasta julgeoleku Valge Paber nägi ette järgnevat: Briti väed peavad kindlustama Saksamaa ja Jaapani allaandmistingimuste täitmise, peavad osa võtma Austria okupatsioonist, peavad aitama Kreeka rahval taastuda, peavad täitma kohustusi Palestiina eest, peavad Kagu-Aasias lõpu tegema Jaapani okupatsioonile, mis veel jätkuvalt liitlasterritooriumitel aset leidis, ning lõpuks garanteerima impeeriumi julgeoleku ja baaside korrashoiu.⁴⁰

Lähis-Ida kujunes küsimusi tekitavaks piirkonnaks. Teise maailmasõja käigus oli Lähis-Ida sõjategevus küll tähtis, kuid nüüdseks osutus see tegelikkuses liiga kulukaks ning vägede säilitamine Suessi baasis paigutati küsimärgi alla. Sealne suur sõjaväebaas oli ka kohalikele piisavalt häirivaks elemendiks. Atlee, kes oli probleemi tõstatajaks, pakkus välja lahenduse, et Suessi asendajaks võiks hoopis olla sõjaväebaas Keenias ning sinna suundudes tuleks pigem kaitsta seda, mis on alles jäänud impeeriumi Aafrika alades. See tulenes uskumisest, et baasid Maltas, Küproses, Liibüas, Transjordaania, Sudaanis ja Palestiinas peaksid olema julgeoleku garanteerimiseks piisavad. Palestiina oli samuti üks väljapakututest baasialternatiividest Suessile, kuhu kõik vajalik ümber liigutada, kuid sionistide ja araablaste ambitsioonidele lepituse leidmine muutis esialgu kavatsetu liiga riskantseks ning sellest loobuti. 1949. aastaks

³⁸ Bartlett, J. Christopher, lk. 11-12

³⁹ Dockrill, Michael, lk. 22-23

⁴⁰ Carver, Michael. Tightrope walking: British defence policy since 1945. London, Hutchinson, 1992, lk. 6

Suessist lahkumise temaatika vaibus, sest põhjuseid paigale jäämiseks oli liiga palju ning lõpuks olid armee ülemjuhatajad valmis tagasi astuma juhul, kui käiku peaks minema lahkumisplaan, mis oleks impeeriumi siseolukorda negatiivselt mõjutanud.⁴¹ Suessi baas oli mahajätmiseks lihtsalt liiga suur investeering. Ametlikult võis Suurbritannia seal vägesid hoida kuni 1956. aastani ning selle tingimuse pani paika 1936. aasta Anglo-Egiptuse leping. Egiptlased hakkasid hiljem lepingule vastu ning nõudsid sõdurite väljaviimist, kuid nõustusid nende taaskordse kohalolekuga ainult juhul, kui Egiptus peaks sattuma ise mõnda konflikti. Probleemid kasvas, kui britid ignoreerisid egiptlaste vastuolusid ja nende väed lõpuks Egiptuse geriljade rünnakute alla sattusid.⁴²

Aastal 1947. sai India iseseisvuse. Sellega kadus küll üks piirkond, mida hallata, kuid negatiivseks osutus igal juhul India armee kaotamine. Nimelt kasutati seda väge Suessi baasist idas korra säilitamiseks⁴³. India küsimus oli korduvalt vaatluse all, sest katseid koostöö loomiseks Indiaga oli mitmeid. Ebaõnnestusid nii 1942. aasta Cripps'i missioon kui ka 1946. aasta uus katse. Moslemite Liiga ja Nehru Kongressi vastuolud viisid Atlee administratsiooni mõistmiseni, et selle piirkonna kaotus on paratamatu ning iseseisvus tuleb liigitada mõeldavate ideede alla. Pakuti küll välja ideid, et piirduda võiks iseseisvuse andmisega Kongressi provintsidele või siis tugevdada India armeed Briti divisjonidega ja loota, et suudetakse võimust kinni hoida. Paraku aga Attlee ei aktsepteerinud kumbagi.⁴⁴ Seda enam muutus veelgi tähtsamaks Suessi kanali baas, sest teatavasti oli majanduse jaoks väga oluline Lähis-Ida nafta. 1948. aasta kaitseplaanid väljendasid selgelt, et Suurbritannia peab alati olema valmis täitma vastutust ÜRO ees, kuid sealhulgas peab olema ka võimalus oma isiklike huvidega tegelemiseks.⁴⁵ 1948. aasta kaitsepoliitika kujutas endast „Kolme samba strateegiat“ ehk keskenduti kaitsele, kommunikatsiooni säilitamisele merel ning Lähis-Idas kindlaks tegemisele, et NSVL ei saaks tegutsemiseks häid võimalusi, mis aga kindlasti hõlmas endas ka teravat pilku nafta temaatika suunas. Selle läbi leidis Suurbritannia formaalse võimaluse näidata, et peale Euroopa kaitsmise on ka äärmiselt tähtis pühenduda Lähis-Idas NSVL'i

⁴¹ Bartlett, J. Christopher, lk. 15-17

⁴² Dockrill, Michael, lk. 30

⁴³ Bartlett, J. Christopher, lk. 12

⁴⁴ Carver, Michael, lk. 8

⁴⁵ Rees, Wyn. Britain's contribution to global order. Croft, Stuart. Britain and defence 1945-200: a policy re-evaluation. Harlow, Longman, 2001, lk. 30

vastu seismisele, mis kujutas endast soovi mitte reserveerida peamisi vägesid Euroopa jaoks.⁴⁶ Aastaks 1946 oli Vahemerel USA mereväe kohalolek muutunud piisavalt adekvaatseks, et nimetada seda sealseks merejõuks. Plaaniks oli toetada Türgit ja tema õigusi NSVL'i nõudmiste vastu. Suurbritannia, kes oli jätkuvalt ainus, kes Vahemerel toetas Kreeka valitsust, lootis veenda USA'd samuti Vahemerel oma sealset militaarset panust tõstma, pannes neid laienema ka Lähis-Ida piirkonda. See oleks nii finantsiaalselt kui strateegiliselt brittidele väga positiivne olnud. Rahuldavaks võis siiski lugeda ka ainuüksi USA süvenenuma kohalolu kindlustamise Vahemerel. 1947. aasta veebruaris esitas Suurbritannia USA'le väite, et nende majanduslik seis ei ole enam võimeline Kreeka toetamiseks ning sündmused viisid Kreeka ülevõtmiseni USA poolt Trumani doktriini raames. Küprost aga britid oma mõjuvõimust ära ei lasknud ning säilitasid selle saare üle oma kontrolli.⁴⁷ Lähis-Ida ameeriklaste otsesest sõjalist toetust, mis oleks kattunud brittide huvidega, saada ei õnnestunud, sest 1950. aastal vastati plaanile teadaandega, mis pidas sõjalist abi mõeldavaks ja võimalikuks ainult uue globaalse sõja korral. Ainus toetus, mida britid lõpuks Lähis-Ida küsimusega seotuna said, oli lubadus Austraalia, Uus-Meremaa ja Lõuna-Aafrika poolt saata vägesid juhul, kui seal peaks tekkima sõjaline konflikt ehk nõudmine sarnanes USA omaga. Britid jäid aga oma impeeriumi ideele kindlaks ka 1950. aasta Valges Paberis, mis jätkuvalt pidas Lähis-Ida kriitiliselt tähtsaks piirkonnaks. Ei saa mainimata jätta ka kommunistide ülestõusu Malayas, mis kestis kuni 1958. aastani ning nõudis pidevat süvenevat keskendumist geriljade vastu tegutsemisel. Majanduslik tähtsus nii kummi kui ka muude toormaterjalide näol oli ka sellel piirkonnal ning brittide militaarne tähelepanu oli sellele vastav, ületades oma vägedega geriljade arvu rohkem kui neli korda.⁴⁸ Järeldusena võib siinkohal väita, et peamisel kohal Briti kaitsepoliitikas peale Teist maailmasõda oli esialgu üldine impeeriumi alade säilitamine ning aina rohkem liikus fookusesse Lähis-Ida. Vahemere aladel tegeleti küll Kreekaga, aga seda peeti pigem liigseks kulutuseks ja üldiseks peavaluks. Küpros ja Malta olid aga impeeriumile vajalikuks osaks. Küpros paistis silma ikka oma strateegilise asukoha ja rahuldava baasivõimalustega ning Maltas toimuvat tegevust väljendas näiteks kiire dokitööliste arvu suurenemine, mis näitas selle ala tähtsuse kasvamist sadamabaasina. 1950. aastaks oli tegevuses juba 12 000 töölisi.⁴⁹

⁴⁶ Dorman, Andrew. Crises and reviews in British defence policy. Croft, Stuart. Britain and defence 1945-200: a policy re-evaluation. Harlow, Longman, 2001, lk. 10

⁴⁷ Bartlett, J. Christopher, lk. 18

⁴⁸ Dockrill, Michael, lk. 31-32

⁴⁹ Bartlett, J. Christopher, lk. 18

2.2 Suurbritannia taasestustumine

Kaitsepoliitika arengut mõjutas antud perioodil suuresti tuumarelva(de) olemasolu, sest nende demonstreeritud võimsus oli muutumas kiirelt dominatsiooni ja maailmajõu sümboliks. Samuti oli siinkohal Suurbritannia tugevalt seotud USA'ga, sest tuumarelvade loomine oli esialgu kollektiivne ettevõtmine. Enne 1941. aastat olid Suurbritannia ja Prantsusmaa teadlased teinud edusamme tuumarelva loomises, aga kui USA sõjast osa võttis, siis nõustuti, et USA ressursid tuleksid relva väljatöötamisel kasuks. Mitmed teadlased emigreerusid Ühendriikidesse Manhattani projekti panuse andmiseks. Anglo-Ameerika suhetes tekkis mõningaid probleeme, kui mõlema riigi advikatus toimus juhtide vahetumine. Peale Franklin Delano Roosevelt'i surma 1945. aastal presidendiks saanud Harry Truman oli sõjalise koostöö katkestajaks, kuid pooltevaheline tegevus jäi piiratud vormis toimuma. Nimelt Ühendriikides hakati kahtlustäratavaks pidama Briti motivatsioone, mis pidasid jätkuvalt pragmaatilist klassikalise impeeriumi elushoidmist tähtsaks. Paraku kaasnes sellega ka süüdistus, et Suurbritannia tahab niiviisi kõigest USA finantsiaalset abi ära kasutada. Selline suhtumise muutumine mõjutas tugevalt ka tuumarelva alast koostööd, mis oli senini aset leidnud ja mille lõpp tugevaks vastulöögiks osutus. Manhattani projekt oli teaduslikus mõttes siiski edukas, sest Ühendriikidesse läinud briti teadlased said oma ülesandega hakkama. USA kavatsused aga tuumamonopoli säilitada olid üsnagi ilmselged, kui 1946. aastal läks käiku McMahon'i akt, mis keelustas igasuguse informatsiooni jagamise tuumarelvade kohta. Kasutati ka poliitilist manöövrit, milleks oli brittidele kuulutamise, et ei taheta luua nn. Suurbritannia-USA tuumaliitlust, mis oleks võõrandanud NSVL'i. Oma vajadustele vastavalt tõlgendas USA ringi ka Quebeci lepingu, mille üks osadest pani paika tingimuse, vastavalt millele arutatakse majanduslikud küsimused peale sõda USA presidendi ja Suurbritannia peaministri vahel läbi tuumaprogrammi suure maksuvuse tõttu. Leping, mis oli sõlmitud president Roosevelt'i poolt, hiljem enam Kongressi tunnustust ei leidnud, sest ettekäändeks kasutati väidet, et allkiri oli ainult presidendi poolt antud ning ühtlasi oli see nüüdseks mõju kaotanud. Attlee aga andis loa Suurbritannia enda tuumarelva loomiseks, sest see oli väidetavalt ainus võimalus NSVL'ile vastu seista ning tuumarelvi oli vaja vähemalt 200. Usalduse ning informatsiooni jagamise muutis ameeriklaste jaoks veelgi enam vastuolulisemaks teadmine, et teadlane Klaus Fuchs, kes tegutses nii Manhattani projektis ja töötas ka brittide jaoks, oli

levitanud saladusi NSVL'ile. Plaan aga omaette tuumarelvi ehitada läks sellegipoolest käiku ning tõestas fakti, et Suurbritannia on tõepoolest võimeline suurvõimuks jääma.⁵⁰

Briti kaitseprogrammi kujundamist mõjutas ja kiirendas märkimisväärselt Korea sõja algus. USA toetuse nimel paigutati Saksamaale maa- ja õhuväed ning tasakaal „kuuma“ ja „külma“ sõja vahel kallutati „kuuma“ sõja kasuks. Mereväele jäeti ülesanne hoida mereteed lahti, et ligipääs oleks vaba igale poole, kuhu territooriumite raames vaja oli. Aina rohkem arvestati tuumasõja võimalusega ning tehti selleks vastavaid kaitseplaan, kuid kindel oli see, et Suurbritannia kaitse ei pruugi tuumarelvade eest kuigi edukaks kujuneda.⁵¹

Lähis-Idas oli sõjaametnike mõttelaad seoses Egiptusega taaskord kõhklev. Perioodil, kus W. Churchill 1951. aastal uuesti peaministriks sai, jätkusid mässud ja rünnakud sealsete briti vägede vastu. Hakkas levima taaskord idee, et kui ei ole võimalik saavutada koostööd egiptlastega, siis Suessi baas hakkab muutuma nõrkuseks ning on tuumarünnakule ideaalseks sihtmärgiks. Seekord pooldasid sõjaväe ülemjuhatajad võtta lahenduseks baasi ümberliigutamise Küprosele. 27. juulil, 1954. kirjutati Kairos alla lepingule, mis aitab kaasa briti vägede lahkumisele Egiptusest järgmise 20 kuu jooksul ning need väed pidavat asendatama tsiviilinseneridega. Sõjalise konflikti korral oli aga Egiptus taaskord nõus plaaniga vajaduse korral baasi taastamisest.⁵² Alternatiive, mida baasi viimisele Küprosele veel välja pakuti, olid 1951. aastal näiteks egiptlaste poolt soovitatud Gaza sektor ning peale selle tagasilükkamist pooldas Attlee Haifa linna valikut. Kumbki polnud paraku strateegiliselt võimalik. Haifa linn, mida Iisrael Suurbritanniale 99 aastaks baasina kasutada pakkus, võis taaskord ohtu seada suhted araablatega.⁵³ Küprose tähtsust oli aga baasiks valimisel kergem mõista, sest tegemist oli hästi paigutatud strateegilise kohaga, mille abil kaitsta Lähis-Idas toimuvat brittide naftakaubandust. Vastuolusid kohtas aga Kreeka küpriotide seas, kelle lootus ühenduseks Kreekaga antud sündmuste käigus küllaltki õhukeseks oli muutunud. Lõpuks ei olnud ka Küpros baasina siiski kõige parem, sest vastavalt briti strateegidele olid seal kehvad sadamad, kuid paraku tuli sellega leppida, sest see oli ikkagi ainus võimalus.⁵⁴

⁵⁰ Dockrill, Michael, lk. 23-26

⁵¹ Dorman, Andrew. Lk. 11

⁵² Carver, Michael, lk. 28-29

⁵³ Bartlett. J. Christopher, lk. 82-84

⁵⁴ Ibid. Lk. 90-91

1951. aastal aset leidnud Anglo-Iraani naftakompanii sundvõõrandamine Iraani peaministri Mosaddeq'i poolt oli Briti valitsusele piisav šokk ning ähvardas brittide esikohta naftakaubanduses. USA ja Suurbritannia koostööga suudeti Mosaddeq kukutada ja naftakaubandust jätkata, kuid nüüd oli osa aktsiatest ka USA käes. Taoline „katastroof“ tekitas brittide jaoks hirmu, et USA kukutab neid esikohalt Lähis-Idas ning nüüd satub ka muu omand sealkandis ohtu, sest kui juba üks omand võeti väevõimuga üle, siis on võimalik ka edaspidi seda teha.⁵⁵ Läbisaamine araablatega ei olnud teatavasti positiivne, sest nad süüdistasid nii britte kui ameeriklasi Iisraeli küsimuses juutide poole hoidmises. Araablasi hoidis otsesest sõjategevusest tagasi Kolmepoolne Deklaratsioon, mis sõlmiti 1950. aastal Suurbritannia, USA ja Prantsusmaa vahel ning mis keelas relvade tarnimist Lähis-Ida riikidele, kes olid kas otseses sõjalises konfliktis või siis plaanisid seda.⁵⁶

2.3 Kreeka siseprobleemid ning vastuolud kommunistidega

Kui analüüsida kodusõjaaegset situatsiooni Kreekas, siis erinevalt muudest Suurbritanniaga seotud territooriumitest erines Kreeka sel viisil, et ressursinappustes Suurbritannia püüdis siinsetesse probleemidesse sekkuda võimalikult minimaalselt ning pigem püüdis mõjutada siinset poliitikat kaudse toetuse kaudu. See viib aga küsimuseni, kui väga oli riigis toimuv otseselt tulenev brittide tegevusest ning kui palju saatsid korda toetuse saanud poliitikud ja teised mõjuvõimsad isikud. Peamiseks strateegiaks oli hoida Kreeka kommunismist vaba, sest plaaniks oli hoida ka selle riigi pind punasest mõjust puhas. Poliitiline stabiilsus oli antud perioodil Kreekas muutunud haruldaseks nähtuseks. Peale suureneva kommunismiohu oli sisemisi probleeme ka monarhistide ja vabariiklaste vahel. Enne Teist maailmasõda oli Kreeka valitsemisvormiks diktatuur ning troonil olev George II oli saksameelse suhtumisega. Brittide tegevus viis aga Kreeka neutraalseks jäämiseni ning kreeklased oli sunnitud sõjas liitlaste poolel olema, kuni riik sellest tulenevalt teljeriikide okupatsiooni alla langes.⁵⁷ Taoline poolevalik maailmasõjas tekitas ka brittides vajaduse piirkonda oma poliitilise mõju all hoida, et selle võimalikku strateegilist väärtust teiste huvialade lähedal mitte kaduma lasta.

⁵⁵ Dockrill, Michael, lk. 52-53

⁵⁶ Fitzsimons, A. Matthew. The continuity of British foreign policy. *The Review of Politics*, Vol. 21, No. 1, Twentieth Anniversary Issue: II (Jan., 1959), lk. 310-311

⁵⁷ Nachmani, Amikam. Civil war and foreign intervention in Greece: 1946-49. *Journal of Contemporary History*, Vol. 25, No. 4 (Oct., 1990), lk. 489

Peale fašistliku okupatsiooni algust jõudis Kreeka perioodi, kus tegutsema hakkasid geriljaliikumised. Populaarseim neist oli EAM ehk Rahvuslik Vabastamise Rinne, mis oli kommunistide ettevõtmine, mille eesmärgiks kujunes ideoloogia levitamine ning propaganda. Nende võitlemisüksuseks kujunes aga ELAS, millest kujunes 1943. aastaks tõhus vägi. Aja möödudes ELAS püüdis monopoliseerida vastupanuliikumist ning teised taolised rühmitused purustada, kasutades samal ajal ära peamiste poliitiliste parteide nõrkust. Vastupanu osutavatest rühmitustest jäid pikemalt tegutsema EDES ja EKKA, kuid EKKA tehti täielikult maatasa ning EDES pidi taanduma Ipeirosele. EDESt toetas Suurbritannia ning EKKA sai ka brittide poolt üldise aktsepteeriva kohtlemise osaks. EAM/ELAS jäi aga ainsaks mõjuvõimsaks grupiks.⁵⁸ Brittide mõttelaad ELAS'i puhul oli võrreldes eelnimetatud aktsepteeritud rühmitustega tunduvalt teistsugune. Nimelt Churchill oli täielikult ELAS'i vastu ning seda ilmselgelt kommunistliku mõttelaadi tõttu. Ta oli näiteks oma arvamuses kindel, kui riik saab ühel hetkel okupatsioonist vabaks, siis kuningas George II peab tagasi tegevusse asuma ning ELAS'i tuleb takistada võimule saamisest. Samal ajal teised ametnikud hoiatasid teda, et George'il pole enam rahva seas populaarsust. Kohati levis ka arvamus, mille järgi võis ELAS'i hoolimata poliitilisest vaatest pidada adekvaatseks kaasvõitlejaks okupatsiooni vastu. 1943. aasta mais andis vajadus abi jaoks endast tunda fakt kui käiku läks operatsioon „Animals“, mille eesmärgiks oli jätta mulje, et liitlased kavatsevad rünnata Teise maailmasõja tegevuses Sitsiilia asemel Kreekat. 4. juulil, 1943. pandi alus ajutiseks ELAS'i, EDES'i ja EKKA koostööks, kuid paraku ei kestnud see kaua, sest usaldus puudus ja mitmed lahkarmumused jäid lahendamata. Sellest tulenevalt jäi ELAS'i positsioon brittide silmis samaks.⁵⁹

Bar-Ilani ülikooli vanemlektor Amikam Nachmani sõnul on Kreeka sisekonflikti kirjeldatud kui kolme „raundi“ ning eelmainitud geriljarühmituste vahelised pinged kujutasid esimest. Teine „raund“ algas aastal 1944 seoses kommunistliku Kreeka valitsuse loomisega, mille käigus jäi mulje, et kommunistid tõepoolest on väga suurt populaarsust saavutamas ning seda võimaldas Kreeka tõelise valitsuse jätkuv eksiiil. Kommunistide edu kestis aga sama aasta detsembrini kui Kreeka sõjavägi koostöös Briti üksustega purustas ELAS'i väed. Konfliktile tegi nähtava lõpu 1945. aasta veebruaris sõlmitud Varkiza leping, mille tulemusena

⁵⁸ Pappas, S. Takis. The outbreak of civil war in Greece: strategic leadership, brinkmanship and deterrence failure. European University Institute, Department of Political and Social Sciences, 2012, lk. 2-3

⁵⁹ Close, H. David. The origins of the Greek civil war. London, New York, Longman, 1995, lk. 103-104

kommunistid nõustusid allaandmisega ning läksid laiali.⁶⁰ Koalitsioonivalitsus, millele kommunistid aluse panid, kujutas endast nimelt viieliikmelist PEEA'd, mille eesmärgiks oli demonstreerida oma paremust eksiilvalitsuse üle. Eksiilvalitsuse peaminister Emmanuel Tsouderos, kes püüdis aga oma ametnikkonda laiendada, kaotas oma autoriteedi, kui ASO nimeline rühmitus, keda juhtis kommunistist Iannes Salas, tekitas eksiilvalitsuse armee ülesthõusu, mille eesmärgiks oli nõuda võimu jagamist EAM'iga ning häirida tõelise valitsuse struktuuri tasakaalu. Ülestõus suruti siiski brittide abiga maha.⁶¹ Tsouderos oli sunnitud peale toimunut tagasi astuma ning teda saadeti asendama George Papandreou, kes oli juba eelnevalt plaaninud ametnikkonnaga ühineda. Papandreou oli isik, kellel oli märkimisväärsed oskused ning poliitilise paindlikkusega sai ta brittide soosingu. Churchilli raportis Rooseveltile oli mainitud, et tarvis oli leida isik, kelle poliitilised vaated oleks vastuvõetavad ka vasakpoolsetele ning Papandreou oli valmis sellist nõuet täitma. 17.-20. mail, 1944. toimus Liibanonis konverents, mille eesmärgiks oli saavutada poliitiline ühtsus. Samaaegselt rääkis Papandreou nii rahvuslikust ühtsusest kui ka EAM'i terrorivalitsusest. Konverentsi tulemusena tekkisid aga taas poolte vahel kahtlused ning konverentsi eesmärk jäi saavutamata.⁶² Esialgu tundus brittide jaoks positiivne see, et EAM oli nõrgenenud, kuna eksiilvalitsuse armee ülesthõusu õhutamine pandi kommunistide süüks ning EKKA juhi Psarrose mõrvasüüdistust oli teine kommunistidele survet avaldav mõjutaja. Selle tulemusena pidi EAM alla kirjutama Liibanoni Hartale, mis pidi endast kujutama vastupanuvägede ühinemist eksiilvalitsuse alla ning EAM'i kontrolli piiramist politsei ja armee üle. Tegemist oleks olnud nii brittide kui eksiilvalitsuse jaoks positiivse alternatiiviga konverentsil soovitud. Kommunistid tühistasid peaaegu koheselt enda jaoks Liibanoni Harta kehtivuse ning ei avaldanud eksiilvalitsusele tunnustust ja järgmised kaks kuud kuulutasid Papandreou soovitud ühisvalitsuse revolutsiooniliseks. Ilmselgeks kujunes kavatsus jätkata tulevikus võimust kinni hoidmist ning kompromissidest keeldumist. Paraku aga kommunistide edu oli lõppemas, sest kõigepealt puhastati eksiilvalitsuse vägedest kommunismimeelsed sõdurid ning järelejäänutest moodustati Mäebrigad. Koos ülejäänud Briti vägedega oli loodud kommunismivastane vägi, mis tähistas lõppu võimalusele edaspidisteks rahulikeks läbirääkimisteks ning mis oli vägede poolest piisavalt tugev, et tekitada kommunistide seas isegi ebamugavust juhul, kui nad peaks olema sunnitud brittide vastu sõjategevusse astuma. Briti mõjuvõimu olukorra üle Kreekas tugevdasid sellises olukorras veel kaks faktorit.

⁶⁰ Nachmani, Amikam, lk. 490

⁶¹ Close, David H, lk. 106-107

⁶² Pappas, S. Takis, lk. 3

Esimene neist kujutas suurt tõenäosust, et Saksa okupatsiooni lõppedes sõltub Kreeka enamjaolt Suurbritannia majandusabist. Teiseks kujunes vajadus kaitseks Kreeka põhjanaabri ehk Bulgaaria võimaliku mõjuvõimu laiendamise vastu, kes tundis huvi Kreeka ala vastu ning mis võib aset leida peale teljeriikide okupatsiooni. Kuigi EAM'i seas leidus jätkuvalt veel teisitimõtlejaid, siis märkimisväärseks võib pidada NSVL'i tunnustust Kreeka eksiilvalitsusele. Kohati jättis see mulje Kreeka kommunistidele varjatult mõista andmisest, et eksiilvalitsuse vastu tegutsemine pole enam vajalik. EAM'i delegaat Petros Rousos sai Kairost nõuande, et kommunistlik valitsus võiks siiski ühineda Papandreou valitsusega. 25. juulil, 1944. tulid kaheksa NSVL'i ohvitseri Kreekasse, eesmärgiga suunata ELAS't teljeriikide vastu sõdima ning jätta selle käigus vastuolud EDES'iga tahaplaanile. EAM mõistis vihjet ning nõustus eksiilvalitsuse tunnustamisega. Sellele järgnevalt liitusid kuus EAM'i ministrit Papandreou valitsusega ning nõustuti ettepanekuga, et kommunistid võivad küll Kreekas võimu üle võtta, kuid seda mitte säilitada. Taoline kokkulepe muutis aga kommunismivastased konservatiivid murelikuks, sest EAM ja selle tegevus olid näiliselt siiski legitiimseks jäetud.⁶³

Et mõista lähemalt NSVL otsust panna Kreeka kommunistid ajutiselt tagasi tõmbuma, peab tähelepanu pöörama Suurbritannia ja NSVL vahelistele kokkulepetele Balkani teemal. 9. oktoobril, 1944 kinnitasid kahe poole juhid mitteametliku kokkuleppe, vastavalt millele on brittide osatähtsuse Kreeka siseasjades 90 protsenti. USA pani samas paika, et ei ole nende otsustega seotud. Kokkulepe sisaldas endas nõusolekut, et Suurbritannia respektueerib NSVL huve Bulgaarias ja Rumeenias ning saab vastu garantii, mille kohaselt NSVL ei püüa häirida brittide pikatraditsioonilist sõprust Kreekaga, ning on mõistev ka teadmise suhtes, et Suurbritannia on otseselt huvitatud Vahemerel jõu säilitamisega. Kui Kreekas leidsid aset 1944. aasta sündmused, siis Churchillil sõnul oli NSVL absoluutne mittesekkumine olnud laitmatu.⁶⁴ Antud kokkulepe andis Churchillile ka võimaluse kasutada plaani, mida kutsuti nimega „Manna“ ning mille eesmärgiks oli garanteerida, et Saksa okupatsiooni lõppedes poleks kommunistidel võimalust võimule saada ning kindlustada Papandreou valitsuse edu, sest võimuvaakum oleks olnud sellises situatsioonis halb. 1944. aasta septembris aset leidnud Caserta lepinguga sai Briti ohvitser Ronald Scobie autoriteedi kõigi Kreeka valitsuse all olevate vägede üle ning see andis brittidele mugava positsiooni Kreeka siseasjades. Kui

⁶³ Close, H. David, lk. 109-113

⁶⁴ Xydīs, G. Stephen. Greece and the Yalta declaration. *American Slavic and East European Review*, Vol. 20, No. 1 (Feb., 1961), lk. 6.

Churchill hakkas Ateenas Kreeka vägesid Briti vägedega tugevdama ja käskis Scobiel ELASe väed minema saata, olid kavatsused juba tõepoolest ettearvatavad.⁶⁵ EAM, mille demonstrandid püüdsid paratamatult siiski vastu hakata, alustasid 3. detsembril Ateenas vastutegevust ning Scobie lähtus Churchilli sõnadest „tegutse, nagu oleks sa vallutatud linnas, kus toimub kohalik mäss“.⁶⁶

Kolmas „raund“ kodusõjas algas aastal 1946 ning ELAS võttis endale nimeks DSE ehk Kreeka Demokraatlik Armee.⁶⁷ 31. märtsil, 1946 toimusid brittide järelvalvega valimised, mis boikoteerisid vasakpoolsed ning George II sai 69% enamusega taas võimule. Esimene geriljarünnak leidis aset päev enne valimisi ning tabas Litokhoru linna. Kõrge distsipliiniga DSE gruppide kohta erines kohalike arvamus, sest vastavalt mõnedele tsiviilisikutele püüdsid DSE liikmed kommuune mitte liiga palju vaevata, kuid teised kirjeldasid nende tegevust kui terrorit. Juulikuus vahetas DSE aga taktikat, ning astus sõjaväe vastu välja. Suurbritannia suutis küll purustada DSE vastupanu, aga sõjategevuse käigus kaotas 50 000 kreeklast ning 2000 britti oma elu. Sellega seoses jõudsid britid mõistmiseni, et Kreekat ei ole enam võimalik kommunistide vastu üksi kaitsta ning seetõttu vajavad nad abi. 1947. aastal kuulutas USA välja Trumani doktriini, mis oli selliseks abiks võimeline.⁶⁸ Suurbritannia saadik Sir Clifford Norton pidas kohalikku geriljategevust NSVL'i poolt juhituks ning kartis ilma brittide abita Kreeka punase võimu satelliitriigiks muutumist, mis seeläbi hakkaks ohustama ka Türgit. Clement Attlee aga püstitas küsimuse Kreeka üldise strateegilise vajalikkuse kohta. Püsima jäi aga üldine kindel arvamus, et NSVL'i vägesid Kreekasse lasta ei tohi. Brittide huvi Kreeka püsijäämise vastu tõi sellele riigile ameeriklaste käest tagajärjena 300 miljonit dollarit toetusabi, kuid Türgi jäi USA jaoks strateegiliselt siiski tähtsamaks.⁶⁹ Kuigi Suurbritannia ametlik kohalolu oli nüüdseks läbi, siis osad väed ja nõustajad jäid sellegipoolest sinna. USA abitingimuste direktiivi läks aga kirja, et ükskõik milline kohalik vastuolu Briti ja Kreeka ametnike vahel võib mõjutada USA käitumist toetuste suhtes.⁷⁰

⁶⁵ Pappas, S. Takis, lk. 5

⁶⁶ Close, H. David, lk. 137-138

⁶⁷ Ibid, lk. 195

⁶⁸ Nachmani, Amikam, lk 494-495

⁶⁹ Close, H. David, lk. 203-204

⁷⁰ Nachmani, Amikam, lk. 499-500

2.4 Küprose problemaatika Suurbritannia kaitsepoliitikas

Küpros on Suurbritannia jaoks strateegiliselt tähtsaks piirkonnaks olnud juba 19. sajandi viimasest veerandist alates. Kui 1878. aastal Ottomani impeeriumi valitsus andis vastu oma tahtmist brittidele loa Küprost hallata, siis muutus see saar kohaks, mille kaudu seista vastu Vene impeeriumi võimalikule agressioonile. Brittide jaoks kujunes Küprosest ka koht, mille kaitsepositsiooniga luua tugev mõjuvõim Vahemerel ning olla lähemal oma impeeriumi aladele. Paraku aga juba algusest peale ei olnud Küprose kohalikud strateegilised võimalused piisavalt adekvaatsed, et muuta see sadamabaasiks, mis suudaks täita kõik militaarsed vajadused. Aastaks 1914 oli Küpros muutunud poliitiliseks kauplemissväärtuseks kui seoses Ottomani impeeriumi Keskriikidega liitumisega oli Suurbritannia sunnitud saare sõjaliste tingimuste tõttu annekteerima. Aastal 1915 pakuti Küprost Kreekale juhul, kui too liitub sõjalise tegevusega, kuid pakkumine lükati tagasi.⁷¹ Teises maailmasõjas oli Küprose roll aga passiivne ehk seda ei kasutatud otseselt sõjategevuseks, kuid saare püsimine Suurbritannia võimu all võimaldas selle kasutamist varustusbaasina ning hoidis ära ka sakslaste võimaliku rünnaku mere kaudu Lähis-Itta.⁷² Kuid juba 1878. aasta protektoraadi omandamise algusest oli vaja brittidel leida tasakaal seal esineva siseprobleemi keskel, mis kujutas endast Kreeka küpriootite ja Türgi küpriootide vastuolusid ehk esimesed nõudsid *enosist* (Küprose ühinemist Kreekaga) ning teised olid nõus olema brittidele lojaalsed seni, kuni midagi ühinemise laadset aset ei leia. 1925. aasta Küprose Briti kolooniaks kuulutamine andis igatahes aimu, et mitukümmend aastat kestnud vastuoludest hoolimata pani Suurbritannia jätkuvalt rõhku sellele, et see ala tasuks end impeeriumi suuremates plaanides ära. Igal juhul oli Suurbritannia algusest peale otsene piirkonna sündmuste arengu mõjutaja ning seda ehk isegi vastu oma tahtmist. Ottomani impeeriumi oli siiski Esimese maailmasõja tõttu raske usaldada ning kui britid Küprost Kreekale pakkusid, oli Kreeka valitsus Saksamaad pooldava kuninga mõju all.⁷³ Briti mõjuvõimu tugevust mõjutas sel perioodil muidugi ka teiste Euroopa riikide nõrkus ning USA kaubanduslik tagasihoidlikkus, kuid aja muutudes hakkas see mõju samuti muutuma.⁷⁴

⁷¹ Dodd, Clement. The history and politics of the Cyprus conflict. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010, lk. 3-4

⁷² McDonald, Robert. The problem of Cyprus. Oxford, Brassey, 1988, lk. 7

⁷³ Dodd, Clement, lk. 4-5

⁷⁴ Rosenbaum, Naomi. Success in foreign policy: The British in Cyprus 1878-1960. Canadian Journal of Political Science. Vol. 3, No. 4 (Dec., 1970), lk. 616

1947. aastal Vahemerele paigutatud USA laevastikul ei olnud Küprose jaoks otsest mõju ning probleemid olid jätkuvalt Suurbritannia järeelvalve all. Samal ajal, kui saarele olid paigutatud sõjaväe peakorter ja piirkonna suurim lennuväli, jätkasid Kreeka küprioodid oma *enosise* nõudmiste esitamist ning hiljem, 1955. aastal, alustas fanaatiline EOKA ehk Kypriootidest Võitlejate Rahvusvaheline Organisatsioon brittide vastu geriljasõda, mille eestvedajaks oli kindral George Grivas. Et rahustada impeeriumi valduses olevat rahvastikku, pakkus Suurbritannia kolmel korral välja võimaluse püstitada rahvast esindav valitsus, mis jääks siiski küll impeeriumi mõju kätte, kuid annaks illusionaarse võimaluse demonstreerida, et rahval on otsustusvõime. 1948., 1954. ja 1955. aasta pakkumised lükati kõik peapiiskop Makariose poolt tagasi.⁷⁵

Vajadus *enosist* takistada oli brittide poliitikas aina rohkem tähtsust kogunud. Nimelt kui Kreeka oli tegevuses kodusõja ohjeldamisega ning Küprosel hakkas aina rohkem tähelepanu koguma kommunistlik partei, mõistsid britid, et kui nad peaks Küprose kaotama, siis on ammu kardetud tugeva kommunistide mõjuvõimu jõudmine Vahemerele paratamatu.⁷⁶ Lisaks ei lubanud britid Kreeka kodusõja raames sealt põgenenud eksiilvalitsusel tegutseda ja end teatavaks teha Küprosel, mis oleks võinud jätta mulje *enosise* täide minekust.

Suurbritannia autoriteedi kõigutajateks olid riigis kaks rinnet: peapiiskop Makarios III ja kommunistlik partei AKEL. Kirik võttis enda suunaks kritiseerida AKELit, mis kaalus brittidele võimaliku nõusoleku andmist iseseisva valitsuse plaaniga kaasa minekul. Lisaks jätkas kirik tugevalt *enosise* toetamist püstitades tugeva parempoolse ning natsionalistliku rinde. 1950. aastal toimus kirikutes tugev *enosist* toetav masside poolehoidu demonstratsioon. Oma populaarsuse tõttu rahva seas sattus aga Makarios kiirelt brittide tähelepanu osaks, sest tema mõjuvõim kasvas ning vajalikuks peeti tema nõudmistele tugevalt vastu seismist. Kui 1954. aastal sai Egiptuses võimule Nasser, siis Suurbritannia koloniaalminister Henry Hopkinson ütles, et „Küprose puhul võib tegemist olla kolooniaga, mis koloniaalpoliitiliste asjaolude tõttu ei pruugi kunagi iseseisvaks saada.“⁷⁷ AKEL aga kaotas järk-järgult oma tähtsust, kuna ei pannud *enosise* toetamisele piisavalt rõhku ning ka NSVL pidas tähtsaks

⁷⁵ McDonald, Robert, lk. 7-8

⁷⁶ Rosenbaum, Naomi, lk. 623

⁷⁷ Souter, David. An island apart: a review of the Cyprus problem. *Third World Quarterly*, Vol. 6, No. 3 (Jul., 1984), lk. 659

AKELi ühinemise toetamist poliitiliste olude tõttu, isegi kui kommunistide katsed Kreekas olid ebaõnnestunud. Üks nõudmine, mida AKEL Briti valitsusele esitas, oli omavalitsuse püstitamine, mis oleks olnud võrdne Tseiloni ja Malta olukorraga ning brittide hooleks oleks jäänud välissuhted ja koloniaalkaitse. Kohati viis selline pakkumine vaidlusteni, kui britid oleks taolist pakkumist aktsepteerinud, siis *enosis* oleks ehk tagaplaanile jäänud ning seda AKELi ükskõikse suhtumise tõttu *enosisesse*. Koostöö AKELiga oli üldse mõeldav puhtalt sellepärast, et Briti vasakpoolsete seas leidis mõningat sümpaatiat ning antikolonialistlikku mõttelaadi.⁷⁸ Iseenesest mõistetavalt tekitas taoline Kreeka küpriootide tegevus närvilisust Türgi küpriootide seas ning kohati hakkas asjadesse sekkuma ka Türgi ise. Aastal 1953 väitis Türgi peaminister Füad Köprülü, et vastavalt tema valitsuse arvamusele ei eksisteeri sellist asja nagu „Küprose küsimus“ ning kuni selle ajani ei näidatud erilist huvi välja.⁷⁹ Ka Türgi ajakirjandus muutus probleemi suhtes aktiivseks ning hakkas provotseerivalt väljendama ideed, vastavalt millele Küpros võiks Türgi võimu alla üle liikuda. Aastal 1953 hakkas esile kerkima militaarne Türgi küpriootide liikumine, mille nimeks sai „Küpros kuulub Türgile“ ning mis oli oma tegevuse tõttu brittidele pinnuks silmas. Britid aga püüdsid jätkuvalt anda endast parima Türgi küpriootidele mulje jätmisega, et *enosis* takistamine on jätkuvalt päevakorras ning et praegune võim tuleb neile poliitiliselt igati kasuks.⁸⁰

Teravate vastuolude tõttu olid konflikti käigus välja kujunenud geriljaliikumised . 1955. aastal loodud EOKA, mida toetas Makarios III, ning mis tegutses Kreeka küpriootide nimel, oli oma vaenu õhutavate plaanide suhtes väga sihikindel. Nende rünnakute ohvriks sattusid kõik, kellel oli kas või natukenegi sümpaatiat küpriootide poolte läbisaamise vastu, mis tähendas, et ohvriteks võisid jääda ka teisitimõtlevad Kreeka küprioodid ise.⁸¹ Peamiseks sihtmärgiks kujunesid mõistagi Türgi küprioodid, keda nähti peamise takistusena ehk nende *enosis* ideaali vastasena. Briti koloniaalvõim, mis kasutas „jaga ja valitse“ poliitikat, näitas seda välja näiteks Türgi küpriootide rakendamisel abipolitseinikena, keda relvastati EOKA vastase tegevuse jaoks. Türgi küpriootide silmis ei olnud Kreeka küprioodid enam lihtsalt naabrid, vaid neist kujunesid lausa vaenlased, kelle läheduses olles võis arvestada kas elu või oma

⁷⁸ Dodd, Clement, lk. 12-13

⁷⁹ Pollis, Adamantia. Intergroup conflict and British colonial policy: the case of Cyprus. *Comparative Politics* , Vol. 5, No. 4 (Jul., 1973), lk. 593

⁸⁰ Dodd, Clement, lk. 16

⁸¹ Souter, David, lk. 659

identiteedi kaotamisega.⁸² Paar aastat hiljem ehk 1957, rajati Türgi Kypriootide poolt EOKA vastaseks organisatsioon nimega TMT, mis oli samuti antikommunistlik, kuid täielikult Kreeka kypriootide vastu pühendunud. Kreeka kypriootide seas leidis ka sellist mõttelaadi, mis pidas kõike liikumistevahelist vastuolu brittide poolt meelega tekitatuks ning ka 1955. aasta kolmepoolne kokkusaamine korraldati vaid selleks, et koloniaalvõimu säilitada. Aastal 1955 toimus Türgis Briti, Kreeka ja Türgi valitsuse kokkusaamine, kus osapoolte vahelist probleemi tunnustati avalikult ning pooled jõudsid järelduseni, et kui Kreeka peaks Kyprose annekteerima, siis Türgi vastuseis on kindel.⁸³

Kreeka puhul oli kindlasti tegemist puhtalt kaitsepoliitilise juhtumiga, sest NSVL'i mõju kontrolli alla saades ei peetud nii majanduslike võimaluste kui ka isiklike huvide puudumise tõttu ala enam pikemas perspektiivis vajalikuks, kuid siiski USA toetuse toomine Kreekale andis mõista, et riiki on vaja kaitsta ka tulevase kommunismiohu vastu. Kyprose puhul on võimalik mõista, et Suurbritannia peamine eesmärk oli oma kohalolekuga Kyprosel olla ikkagi eelkõige tasakaalustaja. Sellest võib järeldada, et kommunistliku mõju kontrolli all hoides oli Kyprosel küll kaitsepoliitiline tähtsus baasina, kuid selle üle kontrolli hoidmise meetodid viitavad pigem jätkuva imperialistliku mõttelaadi olemasolule.

⁸² Özerk. Z. Kamil. Reciprocal Bilingualism as a Challenge and Opportunity: The Case of Cyprus. *International Review of Education* Vol. 47, No. 3/4, Globalisation, Language and Education (Jul., 2001), lk.258

⁸³ Souter, David, lk. 660

3. Suurbritannia kaitsepoliitika rakendamine Suessi kanali piirkonnas

3.1 Suurbritannia huvid Lähis-Idas

Käsitledes Briti kaitsepoliitikat Vahemerel, tuleb peatuda eeskätt suhetel Iisraeli ja Egiptusega ning Suessi kriisil, mis on seotud muudegi probleemidega, nende hulgas omandiküsimus ja nafta. Üldise käsitluse järgi peetakse Suessi kriisi sündmuseks, mille tagajärjena Suurbritannia kaotas Lähis-Idas oma mõjuvõimu ning 1955. aastal peaministriks saanud Anthony Edeni valitsusele on esitatud ka etteheiteid, et käituti liiga isepäiselt ning arvestamata Teise maailmasõja järgse mõjuvõimude tasakaalu muutumisega.⁸⁴ Sellise tulemuseni viisid mitmed poliitilised ja kitsamalt kaitsepoliitilised sammud. Lisaks tuleb peatuda põhjustel, mis Suurbritannias Lähis-Ida vastu huvi tekitasid. Suurbritannia kaitseprioriteediks muutus peale 1950. aastat Euroopa. Lähis-Ida kujunes piirkonnaks, mis India iseseisvumise järel muutus Briti kaitsepoliitikas prioriteetide hulgas teiseks⁸⁵.

Peale Teist maailmasõda kujunes Lähis-Idas tähtsaimaks Suurbritannia sõjaväebaasiks Suessi baas, mis oli esialgu ühendatud Palestiinas asuva baasiga. Lähis-Idas asuvate rohkete Suurbritannia sõjaväebaaside hulka kuulusid näiteks veel Iraagis asuvad Habbaniya ja Shaiba õhuväebaasid, Jordaania asuv Ammani baas, Sudaanis asuv Hartumi baas ning kindlasti Bahreini ja Adeni mereväebaasid.⁸⁶ Bahrein ja Aden olid ühtlasi ka ainsad baasid, mis peale Suessi kriisi sündmusi Lähis-Idas püsima jäid ning Aden muutus hiljem Suessi baasi asendajaks.⁸⁷ Juba enne 1954. aasta lepingut Kairos, mis nägi ette brittide sõjaväebaasi evakueerimist Egiptusest, avaldasid egiptlased tugevat vastumeelt sealse kohalolu üle, kuid baas jäi esialgu siiski püsima. Kuigi britid leidsid, et vägede ümberpaigutus ning nende vähendamine Lähis-Idas oleks lepingueelsel perioodil muid huve arvestades vajalik, siis taoline plaan tuli edasi lükata majanduslikel põhjustel, mis sellist teguviisi ei võimaldanud. Selle tulemusena ning Suurbritannia esialgne kindlate sihtide puudumine, jätsid väeüksused

⁸⁴ Adamthwaite, Anthony. Suez Revisited. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 64, No. 3 (Summer, 1988), lk. 449

⁸⁵ Devereux, R. David. Britain, the Commonwealth and the Defence of the Middle East 1948-1956. *Journal of Contemporary History*, Vol. 24, No. 2, Studies on War (Apr., 1989), lk. 327

⁸⁶ Louis, R. William. *The British Empire in the Middle-East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. Oxford University Press, USA (February 6, 1986), lk. 10

⁸⁷ Monroe, Elizabeth. British Bases in the Middle-East: Assets or Liabilities? *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 42, No. 1 (Jan., 1966), lk. 32

täitma oma maailmasõjaeelseid kohustusi, milleks oli olnud imperialistliku korravalvuri roll. Strateegilised tähtsused Lähis-Ida puhul olid järgnevad: mereteede kaitse, Kirde- ja Lõuna-Aafrika kaitse jaoks toimiv puhvertsooni roll ning muidugi sealt pärinev nafta ja puuvill.⁸⁸ Aja möödudes ning Külma sõja arenedes muutus brittide jaoks Lähis-Ida aina tähtsamaks NSVL'i huvide väljanäitamine piirkonnas. NSVL'i soov näiteks Egiptuses, Türgis ja Pärsia lahes mõjuvõimu saavutada esines juba 1940. aasta Molotov-Ribbentropi kohtumisel Berliinis, kus NSVL sellise plaani olemasolu mainis. 1948. aastal Araabia-Iisraeli sõtta sekkumine aga demonstreeris, et hoolimata sõjaväsimusest oli NSVL tõepoolest võimeline kaugemates piirkondades poliitilise aktiivsuse jaoks. Alates 1955. aastast alustas NSVL sekkumist USA ja Suurbritannia vastuoludesse Egiptusega ning Iisraeli toetamisest loobudes, hakkas oma poliitikat teostama lisaks Süürias, Iraagis, Sudaanis, Alžeerias ja Jeemenis.⁸⁹ Kui 1956. aasta kevadel tuli N. Hruštšov Londonisse visiidile, siis peaminister Anthony Eden tegi talle hoiatuse, et Suurbritannia ei sooviks näha NSVL'i Lähis-Idas brittide huvidesse ja omandisse sekkumas.⁹⁰

Nafta tähtsus Suurbritannia jaoks Lähis-Idas oli märkimisväärne ning sama kehtis ka Suessi kanali kohta, mis oli impeeriumi jaoks vajalik juba enne naftakaubanduse alustamist. Esimese Londoni konverentsi käigus, mis leidis aset 1956. aastal ning oli korraldatud Suessi kanali natsionaliseerimise arutamiseks, rääkis A. Eden tugevast vajadusest Suessi kanali järgi. Nimelt püüdis ta selgitada, kuidas Suessi kanal on alati olnud Suurbritannia ja Rahvaste Ühenduse jaoks peamise tähtsusega arter ja kaubatee ning kuidas nüüd on vajadus naftavarude jaoks muutunud Lääne-Euroopa jaoks „elu ja surma küsimuseks“.⁹¹ Naftakaubandus hakkas Lähis-Idas hoogu võtma alles peale Esimest maailmasõda kui Suurbritannia ja Prantsusmaa jagasid ära Türgi impeeriumi alad oma mõjusfäärideks. Sellest tulenevalt sai Suurbritannia Pärsia lahel mõjuvõimu laiendada hakata. 1939. aastaks moodustas aga Lähis-Ida naftatööstus kõigest viis protsenti maailma kogutoodangust, millega Suessi kanali kaudu varustati Lääne-Euroopat ja lähedal asuvaid riike. Peale Teist maailmasõda oli aga maailmas tekkinud tõsine energiavajadus ning Lääne-Euroopa riikide majandus muutus Lähis-Ida naftast sõltuvaks. Sellega kaasnesid investeeringud Suessi

⁸⁸ Ibid, lk. 328-329

⁸⁹ Rostow, W. Eugene. The Middle Eastern Crisis in the Perspective of World Politics. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 47, No. 2 (Apr., 1971), lk. 275, 280

⁹⁰ Kedourie, Elie. Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 29, No. 3, Soviet-American Rivalry in the Middle East (Mar., 1969), lk. 195

⁹¹ Kyle, Keith. Suez: Britain's end of empire in the Middle East. London; New York, I.B. Tauris, 2003, lk. 184

kanalisse kaubatee efektiivsuse täiendamiseks, sest kasutusele tulid aina suuremad naftatankerid. Lähis-Ida toodang moodustas 1960. aastaks veerandi terve maailma kogutoodangust. Selline sündmuste areng tekitas Suurbritannias ja USAs vajaduse säilitada poliitiline kontroll Lähis-Idas ning jätkuvalt kardeti NSVL'i poolset katset siinse naftatoodangu üle võtmiseks, kuna Ida-Euroopas oli samuti energiavajadus pidevalt kasvamas. Taoline hirm ühise vaenlase ees muutis Suurbritannia ning USA omavahel lähedasemaks ning see aitas leevendada omavahelisi vastuolusid naftavarude jagamisel.⁹²

3.2 Suurbritannia suhted ning vastuolud Iisraeliga enne Suessi kriisi

Kui suunduda Suessi kriisiga kaasnevate sündmuste poole, siis on vajalik mõista Suurbritannia suhteid Iisraeliga, sest brittide jaoks oli tegemist riigiga, keda peeti esialgu ohuks oma huvidele, aga kellest hiljem kujunes mõttelaadi muutudes ja sündmuste arenedes osa lääneriikidest. Hiljem osales Iisrael ka rünnakus Suessi kanali vastu. Suurbritannia vastuolulisus Iisraeliga tulenes kohati sellest, et Iisraeli riigi eksistents tuletas brittidele pidevalt meelde oma poliitika läbikukkumist Palestiinas. Teravust lisas konflikt Haifa linnas asuvas Suurbritannia konsulaadis, kus Iisraeli ametnikud murdsid sisse Briti konsulaati ning Briti ametnikke taga kiusasid.⁹³ Sellised põhjused olid mõjutajaks, miks britid ei tahtnud esialgu anda Iisraelile isegi *de facto* tunnustust. Lisaks olid britid hoidmas moslemite poole. Pikemat aega Araabia-Iisraeli konfliktis olnud ning hiljem Esimesse Araabia-Iisraeli sõtta astunud Iisrael tekitas piirkonnas ebastabiilsust ning lisaks otsustas Iisrael esialgu säilitada poliitilist neutraalsust. Suurbritannia välisministeerium teatas ameeriklastele vajalikkusest hoida Araabia riike läänemeelsena ning seetõttu hoopis araablastele jätkatakse militaarse abi pakkumist, kuni ÜRO peaks selle võimaluse välistama. Välisminister Ernest Bevin sõnul oli tõenäoline oht kaotada Araabia riikide poolehoid lääneriikide suunas, kui ei leita Londoni poolt sõbralikku suhtumist.⁹⁴ Brittide Külma sõja aegse maailmavaate järgi eksisteeris riikidel ainult kaks võimalust: tuleb kas olla läänemeelne või mitte. Iisraeli neutraalsuse ja NSVL toetuse tõttu kardeti riigi muutumist kommunistlikuks. Briti välisministeeriumi ametnikud olid arvamusel, et Ida-Euroopast Iisraeli immigreruvate inimeste seas oli kommunistide agente. Toetus, mida NSVL Iisraelile andis, kujutas endast relvi Tšehhist. *De facto* tunnustuse

⁹² Odell, R. Peter. The Significance of Oil. *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 3, The Middle East (Jul., 1968), lk. 93, 95-97

⁹³ Haron, Miriam. Britain and Israel, 1948-1950. *Modern Judaism*, Vol. 3, No. 2 (May, 1983), lk. 218

⁹⁴ Ibid., lk. 217-218

sai lõpuks Iisrael Suurbritannialt 30. jaanuaril, 1949 ning see tulenes brittide mõistmisest, et Araabia-Iisraeli konflikti on väga raske mõjutada, kui puudub Iisraeliga ametlik poliitiline läbisaamine. Peale 1950. aastat olid Anglo-Iisraeli suhted paranemas ning Iisraeli neutraalsus asendus läänemeelsusega, kui Korea sõjas avaldati heakskiitu ÜRO tegevusele. 1949. aastal kadus NSVL'i toetus Iisraeli jaoks, sest nähti läbi pragmatismist, mille eesmärgiks oli säilitada NSVL'i relvade ja immigrantide sissevool näilise neutraalteedi läbi. Suhete paranedes hakkas Suurbritannia 1950. aastal Iisraelilt küsima võimaluste kohta sinna vajaduse korral sõjaväebaas rajada. Vastuseks said britid Iisraelilt lubaduse küll koostööks, juhul kui NSVL peaks sisse tungima. Kindlaks jäädi aga seisukohale, et avalik arvamus ei aktsepteeriks rahuajal baaside rajamist. Lõpuks britid siiski kuulutasid plaani baasi Iisraeli rajamiseks liiga kulukaks nii finantsiaalselt kui ajaliselt ning esialgu piisab Iisraeli nõusolekust koostööks.⁹⁵

Omaette probleemiks kujunes nii Lähis-Idas kui ka ainuüksi Iisraeli puhul otsustusvõimetus riikide relvastamises. Nimelt tuli paika panna, kes ja kui palju peaks varustamisel abi saama. Lääneriikidel tuli arvestada nii Araabia-Iisraeli konflikti sündmuste tulemustega ja konfliktis osalejate sõjalise tasakaaluga, kuid taaskord ei tohtinud unustada Anglo-Araabia suhteid. 1950. aastal Chief of Staff Committee pakkus välja idee Iisraeli varustamiseks relvadega, mis muudaks nende väed võrdväärseks Lääne-Euroopa riikidega. Kuigi taoline soov leidis Suurbritannia välisministeeriumis osalist toetust, ei julgetud siiski sellist plaani veel täide saata. Eitav vastus Kaitsekomitee poolt hakkas paratamatult kahjustama Anglo-Iisraeli suhteid, sest samaaegselt leidis aset egiptlaste relvadega varustamine. 25. mail, 1950. aastal Suurbritannia, USA ja Prantsusmaa vahel sõlmitud Kolmepoolse Deklaratsiooniga nägi Iisrael võimalust selleks, et neid seotakse lõpuks mõne regionaalse lepinguga ning taaskord avaldati soovi relvade hankeks. Kui britid olid kindlaks teinud Araabia riikide esindajate vastuolu puudumise taolise otsuse puhul, siis lõpuks Iisraeli soov täideti, kuid seda väga limiteeritult.⁹⁶ Kolmepoolne Deklaratsioon pidi kujutama endast viisi kontrollimaks relvakaubandust Lähis-Idas ning iga riik, mis plaanis kellegi vastu kallaletungi või osaleda ebaseaduslikus relvakaubanduses, pidi kandma karistust. Deklaratsioon oli jõus kuni 1955. aastani, kui NSVL'i relvade saabumine Egiptusesse plaani tasakaalust välja löi.⁹⁷ Deklaratsiooniga kaasnesid Lähis-Ida relvakaubanduses komplikatsioonid ning Anglo-Iisraeli suhted ei jäänud

⁹⁵ Pappé, Ilan. Overt Conflict to Tacit Alliance: Anglo-Israeli Relations 1948-51. *Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 4 (Oct., 1990), lk. 561, 563, 569

⁹⁶ Ibid, lk. 575

⁹⁷ Kyle, Keith, lk. 36

neist jällegi puutumata. Suurbritannia oli nimelt jätkuvalt väga ettevaatlik Iisraeli militaarvõimekuse täiendamise ja kui 1955. aastaks oli Egiptus saanud 55 oma aja kõige arenenumat „Centurion“ tanki, siis Iisrael jäeti neist üldsegi ilma. 1956. aastaks oli Iisrael brittide käest saanud ainult 24 lagunevat „Meteor“ reaktiivlennukit, mõned roostes „Sherman“ tankid ning kaks Teise maailmasõjaaegset hävitaja tüüpi laeva. Kui aga 1951. aastal Briti kindral Robertson Iisraeli läks, et arutada võimalikke liitumisplaane, siis Iisraeli peaminister David Ben-Gurion ei olnud nõus riiki siduma briti kaitseplaanidega Lähis-Idas. Peamiseks Iisraeli varustajaks kujunes vastastikuse pettumuse toonud poliitika tulemusena Prantsusmaa. Iisraeli muutis samuti murelikuks brittide lahkumine Egiptusest 1954. aastal, sest nõnda suurenes Egiptusest tulenev oht.⁹⁸ Võib järeldada, et Suurbritannia ning Iisraeli suhted olid viiekümnendatel aastatel küllaltki rahutud, sest David Ben-Gurion näitas brittide vastu korduvalt välja sügavat umbusaldust ning selline käitumisviis esines hiljem ka Suurbritannia, Prantsusmaa ja Iisraeli vahelises kokkumängus Suessi kriisi üle kontrolli taastamisel.

3.3 Suurbritannia suhted Egiptusega enne Nasserit

Kuni 1952. aasta sõjalise riigipöördeni Egiptuses oli riik nii majanduslikult kui poliitiliselt seotud Suurbritanniaga. Poliitikat mõjutas märkimisväärselt Briti vägede sealne kohalolu ning suur osa kaubandusest toimus Rahvaste Ühenduse kaudu.⁹⁹ See aga ei tähendanud positiivset meelestatust Suurbritannia suunas. Peale Teist maailmasõda nõudsid egiptlased 1936. aasta Anglo-Egiptuse lepingu katkestamist, mis kujutas endast Suurbritanniale antud 20 aasta pikkust õigust hoida Suessi kanali piirkonnas oma vägesid. Varasemalt mainitud vajadus brittide jaoks Egiptuses Külma sõja tõttu baasi säilitada tekitas seetõttu vajaduse diplomaatiliste suhete parandamiseks. 1946. aastal Suurbritannia tõepoolest saavutas ajutiselt sellise poliitilise lahenduse. Briti ja Egiptuse välisminister E. Bevin ning Egiptuse peaminister I. Sidqi koostöö tulemusena läks Suessi kanal Egiptuse kontrolli alla, kuid sellega kaasnes Egiptuse sidumine Suurbritannia kaitseplaanidesse. Taoline leping aga lagunes peagi kui britid keeldusid Sudaani Egiptuse osana tunnistamast ning selle tulemusena jäi Suessi kanal ikkagi jätkuvalt brittide kontrolli alla, mis hakkas järgnevatel aastatel aina rohkem vastuolusid

⁹⁸ Levey, Zach. Anglo-Israeli Strategic Relations, 1952-1956. *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No. 4, Israel (Oct., 1995), lk. 772-773, 778

⁹⁹ Morsy, A. Laila. American Support for the 1952 Egyptian Coup: Why? *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No. 2 (Apr., 1995), lk. 309

tekitama. 1948. aasta Araabia-Iisraeli sõjas osutus Suurbritannia diplomaatia mõlema sõdiva poole vahel edukaks seetõttu, et Egiptus keeldus 1936. aasta lepingu raames britte endale sõjategevusse appi kutsumast ning isegi kui britid ise olid omavoliliselt valmis Iisraeli vastu tegutsema, siis sõjategevus õnnestus napilt ära hoida.¹⁰⁰ Sõjaoht, mis eksisteeris Suurbritannia ja Iisraeli vahel, kujutas endast 1949. aastal näiteks operatsiooni „Clatter“ läbiviimist, mis oli mõeldud Egiptuse vägede toetamiseks Siinail. Hiljem lasid iisraellased 7. jaanuaril, 1949 alla viis Suurbritannia Kuningliku Lennuväe lennukit, mis teostasid luurelendu. Vajadus taoliste lendude jaoks tulenes Iisraeli ignorantsest sanktsioonide vastu, millega britid ähvardasid, juhul kui sõjategevust Egiptuse vastu ei lõpetata. Nimelt nõudsid britid korduvalt Iisraeli vägede eemaldamist Egiptuse territooriumilt, kuid sellistele nõudmistele vastu ei tulnud.¹⁰¹

1950. aastate alguseks oli mõttelaad Egiptuses muutunud brittide suhtes juba tungivalt vastuoluliseks. Ajalehtedesse sattus vasakmeelseid arvamusi, vastavalt millele ei tohiks Egiptus end Suurbritanniaga siduda, sest nõnda tuleb egiptlastel brittide nimel sõdadesse astuda, kuid Egiptusel ei ole vähimatki usku lääneriikide väärtushinnangutesse. Lisaks ei ole Briti okupatsiooni tõttu Egiptusel võimalik saavutada neutraalsust. Neutraalsus, mida Egiptuse vasakpoolsed soovisid, kujunes tegelikkuses aina rohkem läänevastasuseks ning NSVL'i pooldamiseks. Hakati kavatsema võimalikku agressiivset väljaastumist brittide vastu. Aset leidis kohtumine, mille liikmeteks olid Moslemi Vennaskonna esindajad, egiptuse kommunistid ja egiptuse sotsialistid ning selle käigus arutati nii vägivaldsete demonstratsioonide kui rahumeelse poliitilise tegevuse rakendamist brittide vastu. Egiptuse kommunistid kujutasid endast 1947. aastast alates DMNL (Democratic Movement for National Liberation) nimelist liikumist ning nägid NSVL'i kui „demokraatlikku juhti“ Suurbritannia okupatsiooni vastu. Sotsialistid kujutasid endast Sotsialistlikku Parteid, kelle eesotsas oli Ahmed Hussein. Kui sotsialistid pooldasid vägivalda, sest väidetavalt okupandid muud keelt ei mõista, siis kommunistid ja Vennaskond pooldasid rahumeelsust. Peagi hakkasid kohalikud kommunistid nõudma Suessi kanali natsionaliseerimist, sest nende jaoks oli kanal kui märk imperialismist ja sealne baas andis brittidele võimaluse NSVL'i vastu tegutsemiseks. Hakati planeerima mittekallaletungilepingu sõlmimist NSVL'iga ning 1951. aasta augustis saabusid Kairosse kaks Nõukogude diplomaati. Üheks nõudeks, mis Egiptusele esitati, oli 1936. aasta lepingu tühistamine, juhul kui soovitakse NSVL'iga poliitilist edu

¹⁰⁰ Slonim, Shlomo. Origins of the 1950 Tripartite Declaration on Middle East. *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, No. 2 (Apr., 1987), lk. 137

¹⁰¹ Pappé, Ilan, lk. 565-566

saavutada. Kuigi Bar-Ilani ülikooli Lähis-Ida poliitika professori Rami Ginat'i sõnul puudub tõestus Egiptuse-NSVL'i mittekallaletungilepingu sõlmimisele, siis 1936. aasta Anglo-Egiptuse lepingu egiptlased igatahes 1951. aastal tühistasid, millega kaasnes briti vägede kohaloleku ebaseaduslikuks kuulutamise ning geriljade tegevus brittide vastu.¹⁰² Toimivate rahutuste käigus olid britid Suessi kanali tsooni sunnitud saatma abivägesid, kuni lõpuks 80 000 sõdurit olid hõivatud enda kaitsmisega. Juurde tuli saata töölisi, sest 60 000'st egiptuse töölisest 90 protsenti streikis. Kuigi Egiptuse sõjavägi hoidis konfliktist eemale, siis näiteks politsei seda ei teinud. 29. jaanuaril, 1952 leidis aset Ismailia baraki intsident, kus Briti armee piiras umbes sadat politseinikku ning sundis neid alla andma. Enne allaandmist suri vastupanu käigus 46 politseinikku ning sündmusest provotseerituna hakkas kohalik rahvamass brittide sealseid asutusi põletama ja rüüstama. Rahutused suruti lõpuks maha Egiptuse armee poolt. Sama aasta suvel haaras Egiptuse armee kontrolli Kairo üle ning kolonel Anwar Sadat kuulutas raadio kaudu välja revolutsiooni. Kuningas Farouki kukutanud revolutsiooni juhiks kuulutati kindral Muhammad Naguib, kellest 1953. aasta märtsiks sai Egiptuse president. Uus režiim oli esmamulje järgi brittide jaoks aktsepteeritav, sest kuningas Farouki korrupsioonist vabanemist peeti kasulikuks ning loodeti uue valitsuse koostööle kommunismivastases tegevuses.¹⁰³ Peagi aga selgus, et uue valitsuse eesmärgiks oli samuti vastu seista Suurbritannia mõjule, kuid seda nüüd USA poole hoides. USA saatkonna kaudu Kairos hakkas Egiptus USA'ga suhteid arendama ning lubas püsida antikommunistlikuna ja olla valmis koostööks, kuid seda ainult juhul, kui Suurbritannia väed lahkuvad Egiptusest. Kõigele lisaks soovis Egiptus USA käest relvi ning majanduslikku abi.¹⁰⁴

3.4 Suurbritannia, 1954. aasta leping ja suhted Nasseriga

Uus Egiptuse valitsus pälvis kiirelt brittide umbusalduse. USA, kes oli valmis hakkama egiptlastega relvaäri alustama, tekitas sellise käitumisviisiga brittides murelikkust. A. Eden uskus, et relvade müük Egiptusele ei tuleks antud olukorras kasuks, kuna see võib kaasa aidata uute rünnakute alustamisele brittide vastases geriljategevuses ning rikub relvakaubanduse tasakaalu Iisraeliga. USA jäi siiski oma esialgsele plaanile, võimaldada lähitulevikus Egiptusele majandusabi ja relvi, kindlaks ning pidas seda vajalikuks egiptlaste

¹⁰² Ginat, Rami. The Egyptian Left and the Roots of Neutralism in the Pre-Nasserite Era. *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 30, No. 1 (May, 2003), lk. 13, 19-23

¹⁰³ Keith, Kyle, lk. 40-42

¹⁰⁴ Morsy, A. Laila. American Support for the 1952 Egyptian Coup: Why? Lk. 309-310

läänemeelsena hoidmiseks. Selline pakkumine egiptlaste jaoks jäi aga siiski ainult kavatsuseks ning selle täidesaatmisega ei kiirustatud. USA tegelik eesmärk Egiptust varustada ei olnud aga lihtsalt heade suhete loomine. Plaani tulemusena lootsid ameeriklased võita lääne riikide heakskiidu Egiptuses, et Suurbritannia saaks egiptlastega alustada oma kohalolu probleemi lahendamist Suessi kanali piirkonnas. Teiseks soovisid ameeriklased kasutusse lasta MEDO projekti ehk Lähis-Ida Kaitseorganisatsiooni. USA pidas Egiptuse MEDOsse kutsumist tähtsaks, sest see tekitaks ka teistes Araabia riikides usku organisatsiooni vastu.¹⁰⁵ Naguib, kes oli huvitatud kiirest USA abist, andis salaja nõusoleku MEDOga liituda ja vastutasuks saadud abi mitte kasutada sõjaliselt Iisraeli vastu. USA viivitas oma majandusliku abi pakkumisega, sest ootas Egiptuselt kindlat vastust, milleks pidi esimesena kujunema Anglo-Egiptuse baasiküsimuse lahendamine.¹⁰⁶ Kollektiivse kaitse loomise plaani asemel prioritseerisid britid hoopis oma võimet Suessi baasi üle kontroll säilitada, seehulgas egiptlaste huvidega mitte arvestades. Kindral Robertsoni sõnul oli võimalus Lähis-Idas saavutada efektne militaarne koostöö väga väike ning tema arvamuse järgi ei ühineks Egiptus MEDOga mitte mingil juhul. Ilma Egiptuse baasita oleks Suurbritannial võimalus sealseks kaitseks minimaalne. Naguibi aga rõhutas jätkuvalt oma MEDO projekti salajase nõusoleku tingimust, milleks oli Briti vägede lahkumine Egiptusest. Robertsoni jaoks eksisteeris baasiküsimuse lahendusena kolm võimalust, millest kaks kolmest oleksid brittide jaoks aktsepteeritavad olnud. Esimene võimalus kujutas endast võimalust rahuajal baasi hallata ning seal oleks osa vägedest, kes oleks sõjaolukorraks valmis. Teine võimalus oli kontrolli üleandmine egiptlastele, kuid mõningad Briti tehnikud jäävad egiptlaste kontrolli all kohapeale. Kolmandaks, kuid kõige negatiivsemaks võimaluseks peeti kõigest paari inspektori Egiptusesse jätmist ning selle tulemusena ei oleks baas rahuajal brittide poolt kasutatav. USA oli nõus ideega võtta eesmärgiks tõepoolest esimese võimaluse rakendamine, kuid olukorda hinnates oldi teadlik, et egiptlased on parimal juhul nõus teise võimalusega. Oma tugeva britivastasuse tõttu ei olnud egiptlased siiski nõus rohkema kui kolmanda võimalusega. Sellega kõnelused esialgu katkesid ning USA riigisekretär John Foster Dulles, kes MEDO idee taga oli, hakkas loobuma ideest, et Egiptusel võiks olla selles kaitseprojekti suure osatähtsusega roll. USA suursaadik Caffery nägi Suurbritannia evakueerimist peamise eeldusena tulevase Egiptuse ning Lääne-Euroopa koostöö toimimiseks. USAs hakati pidama Egiptuse iseseisva sõbraliku jõuna olemist samuti aktsepteeritavaks, sest imperialistlik

¹⁰⁵ Ibid, lk. 313-314

¹⁰⁶ Rubin, Barry. America and the Egyptian Revolution, 1950-1957. *Political Science Quarterly*, Vol. 97, No. 1 (Spring, 1982), lk. 77, 79

satelliitriik oleks pikemas perspektiivis liiga riskantne.¹⁰⁷ Komplikatsioonide tõttu lepingu tingimuste kokkuleppimisel kujunesid brittide nõudmised aga teistsuguseks ning seda mõjutas tunduvalt peaminister W. Churchilli südamerabandus, kes oli selle tõttu vahepeal poliitikast eemal. Uued kokkuleppetingimused nägid ette seitsmeaastast lepingut, mille käigus Suurbritannia väed pidid Egiptusest lahkuma, kuid tehnikud jäid kohale. Tagasi lubati brittidel tulla juhul, kui rünnatakse kas Egiptust või mõnda muud lähedal asuvat riiki. Iisraeli antud juhul agressoriks ei loetud. Lahendamata jäid aga kaks punkti, milleks olid Briti tehnikute õigus Suessi baasis vormi kanda ning kas Türgi peaks kuuluma nende võimalike ohvrite hulka, kelle vastane agressioon lubaks brittidel Egiptusesse tagasi tulla. 1954. aasta alguses leidis Egiptuses aset võimuvõitlus ning CIA tegevus seadis eesmärgiks kaasa aidata Naguibi kukutamisele ning Nasserit presidendiks saamisele. Lääneriigid olid taaskord nägemas Egiptuses liitlast, sest Nasserit peeti selgelt mõtlevalks poliitikuks. Nasser tuli vastu brittide soovile lahendada viimased lepinguprobleemid ehk lubas Briti tehnikute vormikandmise Suessi baasis ning aktsepteeris Türgi nende riikide hulka, kelle vastane võiks agressiooni korral brittide naasmise Egiptusesse lubada.¹⁰⁸

27. juulil, 1954 alustati viimaks Anglo-Egiptuse lepingu täidesaatmisega ning see taastas egiptlaste lootuse USA majanduslikule abile. Nasser poliitika jäi aga ettevaatlikuks ning vältis Egiptuse otsest sidumist lääneriikidega, kasutades sealhulgas ettekäändeid nagu varasema imperialismi pidamist Lähis-Ida jaoks liiga rusuvaks ning Egiptuses oleks vaja teostada iseseisvat, läänest sõltumatut kaitset. Teiseks ettekäändeks oli väidetav oht sattuda NSVL'i poliitilise rünnaku ohvriks, mis võiks Egiptuse valitsuse tasakaalu kõigutada.¹⁰⁹ Egiptuse majandusabiks panid ameeriklased kõrvale küll 20 miljonit dollarit, kuid see ei jõudnud kunagi täies mahus egiptlaste kätte, sest USA riigisekretär Dulles'i kartus uue võimaliku Egiptuse-Iisraeli konflikti pärast oli lihtsalt liiga suur. Brittide lahkumine Suessi baasist muutis sellise konflikti tõenäosuse veel suuremaks. 1955. aastaks oli Egiptus USA käest saanud kõigest 1,2 miljoni dollari väärtuses relvi, mis ei olnud piisav, et garanteerida egiptlaste heakskiitu koostöö tegemiseks lääneriikidega.¹¹⁰

¹⁰⁷ Morsy, A. Laila. The Role of the United States in the Anglo-Egyptian Agreement of 1954. *Middle Eastern Studies*, Vol. 29, No. 3 (Jul., 1993), lk. 529-530, 536-538

¹⁰⁸ Kyle, Keith, lk. 50-52

¹⁰⁹ Rubin, Barry, lk. 80-81

¹¹⁰ Ibid, lk. 74, 81-82

1955. aastal sõlmiti Bagdadi Pakt, mis kujutas endast Suurbritannia, Iraagi, Türgi, Iraani ja Pakistani vahelist lepingut, mida hiljem tunti nime CENTO all. Tegemist oli paktiga, mis pidi liikmesriikide vahel looma sujuva vastastikuse abistamise ning kaitsealase koostöö välisagressiooni vastu Lähis-Idas.¹¹¹ Egiptus ei liitunud paktiga ning selle vastu teravat vastumeelt välja näidates nägid lääneriigid aina rohkem tõestust sellele, et Egiptust ei õnnestu ilmselt ühegi organisatsiooniga liituma panna. Samal aastal lükkas Egiptus lõplikult tagasi võimaluse piiratud relvatehinguks USA'ga ning pöördus NSVL'i poole, millega algas relvatehing Tšehhoslovakkia.¹¹² USA riigisekretäri abi Henry Byroade püüdis küll Nasserit panna kommunistidega suhtlemises ümber mõtlema, kuid Nasseri enesekindlus jäi püsima, sest ta pidas end võimeliseks lääneriikide relvakaubanduse tingimustele vastu seisma. Kairot külastanud tulevasel NSVL'i välisministril Dmitri Shepilovil õnnestus esitada egiptlastele ahvatlev pakkumine, mis hõlmas endas reaktiivlennukeid ja tanke. Kõigele lisaks pakuti majanduslikku abi Aswani tammi rajamiseks, mida Nasser juba peale 1952. aasta revolutsiooni planeerinud oli. Maksevõimalusena aktsepteeris NSVL väidetavalt Egiptuse puuvilla.¹¹³ Vastukaaluks NSVL'i pakkumisele püüdsid lääneriigid alustada läbirääkimist Egiptusele laenu andmiseks, et tammi finantseerimine hoopis läänest tuleks. Arutatav summa oli 200 miljonit dollarit Rahvusvahelisest Pangast, 56 miljonit USAst ja 14 miljonit Suurbritanniast. Samaaegselt eksisteeris kartus, et Egiptus võib selle raha hoopis relvakaubandusele kulutada ja nii raha NSVL'i viia. NSVL'i sekkumine tekitas USA, Suurbritannia ja Egiptuse vahel tugevaid pingeid ning Nasser nägi selles võimalust sundida lääneriike oma nõudmistele majandusliku abi ja relvade suhtes vastu tulema. Ühtlasi eksisteeris USA ja Suurbritannia valitsuste vahel teadmatus, millist sammu ollakse Nasseri puhul järgmisena valmis astuma, juhul, kui olukord kontrolli alt väljub.¹¹⁴

1954. aastast alates hakkas Prantsusmaa Nasseri vastu pöörduma. Samal aastal Alžeerias alanud mässust kodusõjani arenenud rahutuse taga nägid prantslased Nasseri tegevust ning 1956. aasta märtsis läks Prantsusmaa välisminister Christian Pineau Kairosse, kus ta lootis peatada Egiptuse toetust Alžeeria mässuliste jaoks. Paraku jäi selline tulemus saavutamata ning Prantsusmaa hakkas aina enam Iisraeli välissuhetes hindama, sest tegemist oli Egiptuse

¹¹¹ Jasse, L. Richard. The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism? *Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 1 (Jan., 1991), lk. 140

¹¹² Kerr, Malcolm. „Coming to Terms with Nasser“: Attempts and Failures. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 43, No. 1 (Jan., 1967), lk. 70-71

¹¹³ Kyle, Keith, lk. 72-73

¹¹⁴ Kerr, Malcolm, lk. 71-72

vaenlasega. Suhtumine Suessi kanalisse oli brittidel ja prantslastel sarnane, sest mõlemad olid teinud märkimisväärseid investeeringuid Suessi Kanali Kompaniisse ning nägid seda kui mõjukat rahvusvahelist sümbolit. 26. juulil, 1956. aastal Suessi kanali natsionaliseerinud Nasseritegevuses nägid britid juba ette, et tegemist on katsega Lähis-Ida poliitikat mõjutada. Kuigi Nasser ise oli lubanud jätkata rahvusvahelist kanali kasutust, siis britid ei usaldanud isikut, kes on haaranud kontrolli rahvusvahelise omandi üle ning kes ei oleks ilmselt võimeline hoidma seda üksi adekvaatses kasutusvalmiduses. India pakkumise, luua Suessi kanalil nõustamisühendus, lükkasid nii britid kui prantslased tagasi, sest aktsepteeritavaks peeti ainult üldist rahvusvahelist kontrolli taastamist kanali üle.¹¹⁵ Egiptus kasutas antud situatsioonis vastuseks ettekäänat, et peale brittide lahkumist Egiptusest on nüüd kohalikul valitsusel seaduslik õigus kanali kontrolli üle. Oma järsult läänevastase poliitilise tegevuse tagajärjena ei näinud britid ja prantslased Nasserit enam kõigest kanali probleemi algatajana, vaid mõjuka poliitilise figuurina Lähis-Idas. Sellest tulenevalt muutus Nasser isikuks, keda peaminister Anthony Eden kirjeldas Egiptuse-NSVL'i suhteid kommenteerides järgnevate sõnadega: „Nasser on nüüd samamoodi NSVL'i võimuses nagu oli olnud Mussolini Hitleri võimuses.“¹¹⁶

USA ja Suurbritannia tõlgendasid Nasseritegevust väga erinevalt. Kui Suurbritannia arusaam Nasserist kujutas teda järsku kui isehakanud Egiptuse liidrit, keda tuleb kukutada, siis USA nägi selles katset Egiptuses kolonialismi mõju kaotada ning rahvusliku iseseisvuse poole püüdemist. Agressiivselt meelestatud tundus esialgu olevat ainult Prantsusmaa. Suurbritannia peaminister Eden soovitas sõjalise valmisolu puudumise tõttu eelnevalt USA'ga olukord läbi arutada. 1956. aasta suviste kõneluste käigus leppisid Suurbritannia, Prantsusmaa ja USA kokku plaani asjus, mille tulemusena otsustati korraldada Londoni Konverents ning millest võttis osa 22 Suessi kanaliga seotud riiki. Konverentsi käigus püüdis J. F. Dulles esitada plaani, mille järgi toimuks rahvusvaheline kanali kasutamine ja hooldus nii, et seda ei haldaks ainult üks jõud. Nasser keeldus konverentsil osalemast, sest pidas seda kolonialismi taastamise katseks ning NSVL, India, Indoneesia ja Tseilon keeldusid sellist plaani aktsepteerimast, kuna pidasid kanali natsionaliseerimist seaduslikuks ning mõistetavaks. Konverentsi tulemusena saadeti Egiptusesse Austraalia peaminister Menzies, kes üritas

¹¹⁵ Matthews, O. Robert. The Suez Canal Dispute: A Case Study in Peaceful Settlement. *International Organization*, Vol. 21, No. 1 (Winter, 1967), lk. 84

¹¹⁶ Ibid., lk. 83-86

läbirääkija rollis Nasserit veenda, kuid Nasser keeldus oma niinimetatud iseseisvuse kuulutamist vahetama välja süsteemi vastu, mis oleks ilmselt olnud rõhavam kui Suessi Kanali Kompanii. Ulmeliseks peeti Dulles'i ideed luua SCUA ehk Suessi Kanali Kasutajate Ühendust, mis pidi endast kujutama ajutist lahendust kanali kasutajate huvide kaitsmiseks, enne kui leiti lõplik lahendus.¹¹⁷

24. oktoobril, 1956 toimus Pariisi lähedal asuvas Sèvres'i linnakeses Suurbritannia, Prantsusmaa ja Iisraeli valitsuste vaheline kokkusaamine, mille käigus pandi alus Sèvres'i Protokollile ning mis jäi esialgu ülisalajaseks, kujutades endast plaani, mille käigus Iisrael ründab Egiptust ning Suurbritannia ja Prantsusmaa saavad selle käigus võimaluse interventsiooniks.¹¹⁸ Varasemalt relvakaubandusest kahjustada saanud Anglo-Iisraeli suhted pandi nüüd eelnenud mitmepäevastel kõnelustel proovile. Britid olid väga kõhklevad oma valmiduses Iisraeliga sõjalist koostööd tegema ning iisraellased keeldusid üldse Egiptusega sõtta astumast, kui britid ei näita samuti välja valmidust sõjategevuseks Egiptuse vastu. Lisaks brittide sõjategevusele nõudis David Ben-Gurion ka brittide poolset kaitset Iraagi või Jordaania võimaliku agressiooni vastu. Brittide ja iisraellaste vastuolusid pidi aitama lepitada Prantsusmaa, kes oli Iisraeliga heades suhetes relvakaubanduse tõttu.¹¹⁹ Iisraeli ning Ben-Gurioni aitas esialgselt planeeritud lepingutingimuste aktsepteerimisel kaasa kaks asja. Esiteks Ben-Gurion mõistis, et kaks suurväe püüavad Nasserit kukutada ning Iisrael ei peaks niiviisi üksi Egiptuse vastu seisma. Teiseks soovis Ben-Gurion tehnoloogiliselt kaasa aidata Iisraeli arengule tuumatehnoloogias ning sellele leiti lahendus prantslaste kaudu. Kuu aega enne Sèvres'i sündmusi leppisid Prantsusmaa ja Iisrael kokku tuumareaktori omandamise asjus ning 1957. aastal sai Iisrael lubatud reaktori, mis aitas mingil määral protokollile loomisele kaasa.¹²⁰ Kui 29. oktoobril ületasid Iisraeli väed Egiptuse piiri, alustasid briti ja prantsuse väed oma niinimetatud rahuvalvaja rolli täitma ning saatsid oma väed Suessi. 30. oktoobri ultimaatum, mis mõlemale poolele esitati, oli nõue nii egiptlastel kui iisraellastel taganeda kümme miili Suessi kanalist eemale, mis ühtlasi muutis egiptlased närviliseks, sest nõnda jäi Siinai Iisraeli kätte, mis oli hetkel Egiptuse valdus.¹²¹

¹¹⁷ Ibid, lk. 89-92

¹¹⁸ Shlaim, Avi. The Protocol of Sevres, 1956: Anatomy of a War Plot. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 73, No. 3, Globalization and International Relations (Jul., 1997), lk. 509-530

¹¹⁹ Levey, Zach, lk. 787

¹²⁰ Shlaim, Avi, lk. 520, 523-524

¹²¹ Parmentier, Guillaume. The British Press in the Suez Crisis. *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 2 (Jun., 1980), lk. 439

Maailma reaktsioon Suessi interventsioonile oli väga negatiivne. Kui Austraalia, Uus-Meremaa ning Lõuna-Aafrika poolehoid Suurbritanniale tulenes minimaalset viisakusest, siis Eden oli oma otsusega interventsioon heaks kiita pälvinud enamiku ÜRO liikmete vastuolu.¹²² Araabia riigid avaldasid Nasserile toetust ning demonstratiivsed streigid ja mässud leidsid aset isegi Kuveidis ja Bahreinis ning Süüria ähvardas lääneriike naftata jätmisega. Suessi kanali ajutine okupeerimine lõppes brittide jaoks 22 surnu, 96 haavatu, kaheksa hävitatud lennukiga ning Egiptus kaotuste hulka kuulusid peale rohkete surnute ka terve lennuvägi ning 47 laeva, mis uputati Suessi kanalisse.¹²³ Olukorda sekkus ka NSVL, kes ähvardas Suurbritanniat ja Prantsusmaad tuumarünnakuga ning lubas egiptlastele appi saata „vabatahtlikke“. Liitlastega kaasnevatest probleemidest muutus Suurbritannia jaoks kriitiliseks 15 protsendiline reservvaluuta kaotus ning USA keeldus toetamast brittide laenuaotlust enne kui Egiptusest vägesid välja ei viida. Lisaks kartsid britid ka USA poolseid naftasanktsioone. 2. novembril kuulutas ÜRO Egiptuses välja relvarahu ning saatis kanali piirkonda väed, mis pidid asendama Suurbritannia ja Prantsusmaa vägesid. Anglo-Prantsuse vägede evakatsioon algas alles 3. detsembril ning lõppes 22. detsembril.¹²⁴

Suessi kriisi tagajärjel Suurbritannia mõttelaad kaitsepoliitikas muutus. Kuigi britid püüdsid jätkuvalt säilitada oma ülemaailmset rolli, siis kaitsekulutuste vähendamiseks hakati aina rohkem tuumarelvade arendamisele panustama. 1957. aastaks olid tuumapommi kanda suutvad lennukid peagi kasutusele tulevad ning jätkus termotuumapommide ehitus. Samal aastal välja tulnud Valge Paber nägi ette üleüldist vägede arvu vähendamist ning Kuninglik Õhuvägi sai kärbete kompensatsiooniks tuumarelvade kaudu eelise. Tuumarelvade põhinemine andis Suurbritanniale lõpuks küll hävitava, kuid kiire ja efektiivse viisi täita oma ülesannet Euroopa kaitstes ning reputatsiooni säilitamises maailmas.¹²⁵ Sündmuste käik Suessi kanali piirkonnas annab aga tõestust, et brittide jaoks oli tegemist nii kaitsepoliitilise kui imperialistliku läbikukkumisega. Võib öelda, et selline läbikukkumine tulenes eelkõige imperialistlikust mõtlemisest, sest suhtumine Nasserisse pani britid unustama oma eesmärgi kaitsepoliitikas ning see viis terve mõjuvõimu kaotuseni Egiptuses.

¹²² Dockrill, Michael. *British defence since 1945*. Oxford, New York, Blackwell, 2002, lk. 62

¹²³ Bartlett, J. Christopher. *The long retreat: a short history of British defence policy, 1945-1970*. London, Macmillan, 1972, lk. 125

¹²⁴ Dockrill, Michael, lk. 63

¹²⁵ Dorman, Andrew. *Crises and Reviews in British Defence Policy*. Croft, S. *Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation*. Harlow, Longman, 2001, lk. 12-13

Kokkuvõte

Teise maailmasõja lõppedes tuli Suurbritannial vältida majanduslikku kaost. 1945. aasta Impeeriumi enda välisinvesteeringutest oli sõja käigus kaotatud pool ning kaubandus oli langenud kolmandiku võrra. Sõjavägi oli laiali jagatud piirkondadesse, mida oli nüüd impeeriumil esialgu varasemast rohkem ning vajalikuks muutus vägede ümberjaotamine ja demobilisatsioon. Lend-Lease'i projekt oli küll osutanud väärtuslikku majanduslikku tuge, kuid see lõppes koos sõjaga. 1945-1946. aasta läbirääkimistel suudeti USA'lt ja Kanadalt saada siiki ühe miljardi naela suurune laen ning selle abiga oli vägede ümberpaigutus impeeriumi kaitseks võimalik. Londoni jaoks muutus aina aktuaalsemaks Lähis-Ida probleem, eriti seoses naftakaubanduse ning Egiptuses asuva Suessi sõjaväebaasiga. Suessi baasi küsimus pani brittide jaoks paika strateegilised väärtused ning viis järelduseni, et naftakaubanduse kaitse nimel muutus Vahemeri tähtsaks piirkonnaks, kuhu taanduda juhul, kui Egiptuse vastuolud neid sealt lahkuma sunnivad. Ideoloogiliste vastuolude tõttu muutus Vahemere piirkond kommunistide vastu tegutsemisel oluliseks.

Teises maailmasõjas käiku lastud tuumarelv hakkas oma hävitusvõime tõttu aina rohkem jõu ning staatuse sümboliks muutuma ning hoolimata arusaamatustest USAga, suutis Suurbritannia alustada iseseisvat tuumaprogrammi.

Kreeka kodusõda võib vaadelda läbi kolme aspekti: esiteks avaldusid seal Kreeka geriljaorganisatsioonide vastuolud; teine probleemide ring oli seotud kommunistliku valitsuse loomise ning kukutamise ja kolmas otsese sõjategevusega Briti ja Kreeka ühisvägede vastu. Esimene osa kujutas endast kolme geriljaorganisatsiooni vastuolusid, milleks olid EDES, EKAA ja EAM, kellest viimane rakendas oma tegevuses võitlusüksust ELAS. Kommunistlikud EAM ja ELAS kujunesid kõige mõjuvõimsamaks ning seadsid ülejäänud kaks ohtu, mis suutsid püsima jääda ainult Suurbritannia tasakaalustava toetusega. Kuigi EAM/ELASega püüti jõuda koostööni, jäi see tugevate erimeelsuste tõttu saavumata.

Teine aspekt avaldus, kui Kreeka eksiilvalitsuse riigist eemalolek lubas EAM'il luua kommunistliku valitsuse. Brittide soosingu osaks saanud Georges Papandreou püüdis luua koostööd eksiilvalitsuse ja kommunistide vahel, kuid loodetud tulemus jäi saavutamata. W. Churchilli kokkulepe J. Staliniga peatas NSVL'i toetuse EAM'ile ning sellest tulenevalt kaotas EAM oma poliitilise võimu.

Kolmas moment tulenes ELAS grupi muutumisest DSEks, mis hakkas läbi viima rahva terroriseerimist ning asus lõpuks otseselt Suurbritannia ja Kreeka väeüksuste vastu. Peale seda mõistis Suurbritannia, et Kreeka kaitsmine on liialt vaevarikas ning 1947. aasta Trumani doktriini raames hakkas Kreekat toetama USA. Kuigi Suurbritannia andis Kreeka eest hooldkandmise üle USA kätte, oli brittidel kindel huvi Kreeka päästmiseks kommunistide käest. Hoides küll majanduslikel põhjustel ja probleemide tõttu mujal Kreekast eemale, säilitas Briti Kreeka vastu kaitsepoliitilist huvi, mis polnud seotud imperialistlike kavatsustega.

Küpros kuulus brittide valdusesse juba aastast 1878 ning alates sellest ajast omandas ta tähtsa positsiooni kaitsepoliitikas. Küprosel algas samal ajal sisekonflikt Kreeka ja Türgi küpriotide vahel. Kreeka küpriotidel oli eesmärgiks saavutada *enosis* ehk Kreeka ja Küprose ühinemine. 1925. aastal Briti kolooniaks muudetud Küprosel sattusid britid aina intensiivsemaks muutuva vastuolu talitsejaks. Küprosele anti küll formaalselt võimalus luua iseseisev valitsus, mis esindaks kohalikku elanikkonda, kuid paraku lükati see idee tähtsamate kohalike jõudude poolt tagasi. Kaks tähtsat kohalikku poliitikut olid peapiiskop Makarios III ja kommunistlik partei AKEL, millest kumbki ei olnud brittide jaoks positiivne lahendus, kuna Makarios toetas *enosis*t ning AKEL oli kommunistlik võim. 1953. aastal sekkus Küprose probleemi Türgi valitsus ning aina arenev vastuolu viis geriljaliikumiste tekkeni. Omavahel sattusid konflikti 1955. aastal loodud Kreeka küpriotide EOKA ning 1957. aastal loodud Türgi küpriotide TMT. 1955. aasta Briti, Kreeka ja Türgi valitsuse kokkusaamisel tunnustati eksisteerivat probleemi avalikult. Türgi esitas siis väite, et kui Kreeka peaks Küprose annekteerima, siis Türgi vastab sellele otsese sõjategevusega. Kommunistlik liikumine ei mänginud Küprose sündmustes olulist rolli, sest AKELi näol ei olnud tegemist otsese ohuga ning NSVL'i sekkumine Küprosel oli minimaalne. Kaitsepoliitilist rolli mängis Küprosel asuv brittide sõjaväebaas, kuid sisekonflikti käsitlemise viisid andsid aimu ka imperialistlikust mõtteviisist.

Suurbritannia tegevus Lähis-Idas kujunes aina raskemaks seoses egiptlaste vastuoludega. Suessi kanali ja Suessi baasi kaitsele ning Lähis-Ida naftahankele pühenduvad britid sattusid 1951. aastal geriljarünnakute alla. Need olid ajendatud 1936. aasta Anglo-Egiptuse lepingu tühistamisest. Varasemalt püüdsid Suurbritannia, Prantsusmaa ja USA mõjutada Lähis-Ida riikide tegevust ning relvastamist 1950. aasta Kolmepoolse Deklaratsiooni läbi, kuid Lähis-

Idas kiirelt muutuvad poliitilised olud ei võimaldanud sellist deklaratsiooni kuigi kaua jõus hoida. Egiptuse kommunistide ja sotsialistide tegevuse tulemusena alanud geriljarünnakud viisid võimuvahetuseni, mis tõi kuningas Farouki asemel võimule president Gamal Abdul Nasseri. Egiptuse britivastasus ning iseseisvuspüüdlused viisid 1954. aasta Anglo-Egiptuse baasilepinguni, millele tulemusena kaotasid britid oma senise mõjuvõimu. Suurbritannia mõjuvõimu vastaseks kujunenud Nasser kritiseeris 1955. aasta Bagdadi pakti, pidades seda imperialismi edasiarenduseks. USA kõhkles, kas müüa egiptlastele relvi ja anda majandusabi. See muutis Nasseri aina enam NSVL'i pooldajaks. 1955. aastal Tšehhoslovakkia relvatehinguid alustanud ning lääneriikide poolse pakkumise Aswani tammi rahastamiseks tagasilükanud Nasseri tegevust saatis üha enam lääneriikide negatiivne vastukaja. Suessi kanali natsionaliseerimine 1956. aastal oli Suurbritannia jaoks viimane piir ning salakokkulepe Prantsusmaa ja Iisraeliga viis interventsioonini Suessi piirkonnas, mis kujunes poliitiliseks katastroofiks. Kaitsepoliitiliselt omas Lähis-Ida väga suurt strateegilist tähtsust sealse omandi ja nafta tõttu ning NSVL'i mõju piiramine oli hädavajalik. Suurbritannia imperialistliku suhtumise tõttu Nasserisse ununes vajadus arvestada kaitsepoliitika vajadustega. See lõppes brittide häbistamisega terve maailma ees.

Summary

British defence policy in the Mediterranean region from Greek Civil War to Suez Crisis

After the events of World War II, countries around the world were recovering from war damage. Great Britain, who had become an empire in decline, was facing an inevitability of handling additional responsibilities in regions such as India, Ceylon, Hong Kong, Egypt and Palestine. As a great power state in the Western Europe, Great Britain's defence policy post World War II can be characterized as independent, but constantly steering towards the support of the United States in order to maintain a transatlantic relationship and to be able to adapt in the changing world. Such habits are also present in the 21st century. With the emergence of the Soviet Union as the main adversary of western powers in the upcoming Cold War, Great Britain was forced to strike a balance between its imperial commitments and defence of Western Europe.

The purpose of this research is to study Great Britain's defence political actions in the Mediterranean region and to define the British understanding of defence policy. Through addressing the events in Greece, Cyprus and Egypt, the research aims to determine the defence political value of these areas and to find out whether the British involvement there was based on an imperialist mindset, or caused by the need to stop the possible spread of the Soviet Union's influence, who tried to rally the local Communist movements.

While the Soviet Union was constantly considered to be a possible active threat to the Western Europe, Great Britain was still acting according to its imperialist mindset and did not focus on the defence of mainland Europe before 1950. British armed forces, including the Royal Air Force, Royal Navy, and British Army, were accustomed to imperial defence, and it attempted to compensate for the shortcomings in defence of the British Isles by accepting the US bases with nuclear capability on the British soil. While developing its own nuclear arsenal, Great Britain was focusing on military security in the Middle-East and safeguarding the Mediterranean sea while trying to make ends meet in the problematic economy.

Greece and Cyprus had different value for Great Britain. While both were suffering from domestic problems involving Communists, therefore potentially giving a chance to Soviet

Union for making a move, the British did not intervene in these issues in a similar way. While the British had a both political and military presence in Cyprus, which served as a military base, Greece was not considered to be an area worthy of long term commitments. Although the British tried to contain the communist hostilities in Greece, caused by previously anti-fascist National Liberation Front, also known as EAM, by trying to find a political settlement through unified independent leadership between EAM and Greece's government in exile, such solution could not be found. While Great Britain managed to protect Greece from the influence of the Soviet Union, committing much needed military forces to fighting the local civil war was considered to be unnecessary and Greece was handed over to the USA to support through the Truman Doctrine. Great Britain was also involved in domestic issues in Cyprus which had over time developed into a full-blown conflict between Greek Cypriots and Turkish Cypriots, the former wanting to unite Cyprus with Greece through *enosis*, the latter trying to prevent it from happening. In the case of Cyprus the main cause of unrest was not the Communists, but right wing nationalists, led by archbishop Makarios III. While the British managed to keep the local communists, known as AKEL, under control, a violent Greek Cypriot guerilla force known as EOKA, supported by Makarios III, started its hostile campaign against the British and Turkish Cypriots, all in the name of *enosis*. Therefore it is possible to say that when Greece was a matter of defence policy, Cyprus was a case of declining imperialism for Great Britain.

Compared to Cyprus and Greece Egypt was a country which had significantly greater importance for Great Britain. The reasons were the importance of Suez Canal and a need for the large Suez military base present and active in Egypt. The strategic location of Middle-East and economic resources, such as cotton and fuel from all over the area, added to the region's value. Although at first the British presence in Egypt was strong, regardless of the constant controversy by Egyptian locals, there was a need to control the local arms trade to keep the Middle-Eastern countries balanced. For such purpose in year 1950 Great Britain, France and the USA signed a Tripartite Declaration which started to shape the local political relationships and caused uneasiness in Anglo-Israeli relationship. The abrogation of Anglo-Egyptian Treaty of 1936 in year 1951 marked the beginning of local guerilla activity and was influenced by the local communist and socialist activity. This event started the gradual influential decrease for Great Britain among Egyptians and caused Gamal Abdul Nasser's rise to power in Egypt. The signing of the Anglo-Egyptian base treaty in 1954 proved to Nasser that Great Britain as

an imperialist force can be opposed. As a result an arms deal with Czechoslovakia in 1955 and refusal of financial aid for the High Aswan Dam by Western powers, as well as nationalization of Suez Canal were Nasser's next moves against the British. The Brits found these tactics to be infuriating and in retaliation, Great Britain colluded with France and Israel in order to regain control of the Suez Canal through intervention. Such a reckless decision is considered to be a huge mistake by Great Britain, and it can be concluded that the actions by Great Britain in Egypt led to both defence political and imperialistic failure in the area.

Kasutatud kirjandus

Kirjandus

Adamthwaite, Anthony. Suez Revisited. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 64, No. 3 (Summer, 1988)

Bartlett, J. Christopher. The long retreat: a short history of British defence policy, 1945-1970. London, Macmillan, 1972

Baylis, John. „Greenwoodery“ and British Defence Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 62, No. 3 (Summer, 1986)

Carver, Michael. Tightrope walking: British defence policy since 1945. London, Hutchinson, 1992

Chuter, David. The United Kingdom. Howorth. J, Menon, A. The European Union and National Defence Policy. London; New York, Routledge, 1997

Close, H. David. The origins of the Greek civil war. London, New York, Longman, 1995

Cornish, Paul. Dorman, Andrew. Breaking the Mould: The United Kingdom Strategic Defence Review 2010. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 86, No. 2 (March 2010)

Cornish, Paul. NATO: The Practice and Politics of Transformation. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 80, No. 1 (Jan., 2004)

Croft, Stuart. Introduction. Croft, Stuart. Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation. Harlow, Longman, 2001

Devereux, R. David. Britain, the Commonwealth and the Defence of the Middle East 1948-1956. *Journal of Contemporary History* , Vol. 24, No. 2, Studies on War (Apr., 1989)

- Dockrill, Michael. *British defence since 1945*. Oxford, New York, Blackwell, 2002
- Dodd, Clement. *The history and politics of the Cyprus conflict*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010
- Dorman, Andrew. *Crises and reviews in British defence policy*. Croft, Stuart. *Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation*. Harlow, Longman, 2001
- Dover, Robert. *Europeanization of British Defence Policy*. Aldershot, Ashgate, 2007
- Fitzsimons, A. Matthew. *The continuity of British foreign policy*. *The Review of Politics* , Vol. 21, No. 1, Twentieth Anniversary Issue: II (Jan., 1959)
- French-Lindley, Julian. *In the Shade of Locarno? Why European Defence Is Failing*. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 78, No. 4 (Oct., 2002)
- Ginat, Rami. *The Egyptian Left and the Roots of Neutralism in the Pre-Nasserite Era*. *British Journal of Middle Eastern Studies* , Vol. 30, No. 1 (May, 2003)
- Haron, Miriam. *Britain and Israel, 1948-1950*. *Modern Judaism* , Vol. 3, No. 2 (May, 1983)
- Head, H. Antony. *European Defence*. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 27, No. 1 (Jan., 1951)
- Helm, Knox. *Turkey and Her Defence Problems*. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 30, No. 4 (Oct., 1954)
- Howorth. Jolyon. *France*. Howorth. Jolyon, Menon, Anand. *The European Union and National Defence Policy*. London; New York, Routledge, 1997

Howorth, Jolyon. National defence and European security integration: an illusion inside a chimera? Howorth, Jolyon, Menon, Anand. *The European Union and National Defence Policy*. London; New York, Routledge, 1997

Jasse, L. Richard. The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism? *Middle Eastern Studies* , Vol. 27, No. 1 (Jan., 1991)

Jones, G. Seth The Rise of an European Defense *Political Science Quarterly* , Vol. 121, No. 2 (Summer, 2006)

Kedourie, Elie. Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question. *Proceedings of the Academy of Political Science* , Vol. 29, No. 3, Soviet-American Rivalry in the Middle East (Mar., 1969)

Kerr, Malcolm. „Coming to Terms with Nasser“: Attempts and Failures. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 43, No. 1 (Jan., 1967)

Kyle, Keith. *Suez: Britain's end of empire in the Middle East*. London; New York, I.B. Tauris, 2003

Levey, Zach. Anglo-Israeli Strategic Relations, 1952-1956. *Middle Eastern Studies* , Vol. 31, No. 4, Israel (Oct., 1995)

Louis, R. William. *The British Empire in the Middle-East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. Oxford University Press, USA (February 6, 1986)

Martin, W. Laurence. *British Defence Policy: The Long Recessional*. London. Institute For Strategic Studies, 1969

Matthews, O. Robert *The Suez Canal Dispute: A Case Study in Peaceful Settlement*. *International Organization* , Vol. 21, No. 1 (Winter, 1967)

McDonald, Robert. *The problem of Cyprus*. Oxford, Brassey, 1988

McInnes, Colin. *Hot War, Cold War: The British Army's Way In Warfare 1945-1995*. London, Washington, Brassey's, 1996

Monroe, Elizabeth. British Bases in the Middle-East: Assets or Liabilities? *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 42, No. 1 (Jan., 1966)

Morsy, A. Laila. American Support for the 1952 Egyptian Coup: Why? *Middle Eastern Studies* , Vol. 31, No. 2 (Apr., 1995)

Morsy, A. Laila. The Role of the United States in the Anglo-Egyptian Agreement of 1954. *Middle Eastern Studies* , Vol. 29, No. 3 (Jul., 1993)

Nachmani, Amikam. Civil war and foreign intervention in Greece: 1946-49. *Journal of Contemporary History* , Vol. 25, No. 4 (Oct., 1990)

Odell, R. Peter. The Significance of Oil. *Journal of Contemporary History* , Vol. 3, No. 3, The Middle East (Jul., 1968)

O'Donnell, M. Clara. Britain's Coalition Government and EU Defence Cooperation: Undermining British Interests. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 87, No. 2 (March 2011)

Pappé, Ilan. Overt Conflict to Tacit Alliance: Anglo-Israeli Relations 1948-51. *Middle Eastern Studies* , Vol. 26, No. 4 (Oct., 1990)

Parmentier, Guillaume. The British Press in the Suez Crisis. *The Historical Journal* , Vol. 23, No. 2 (Jun., 1980)

Pollis, Adamantia. Intergroup conflict and British colonial policy: the case of Cyprus. *Comparative Politics* , Vol. 5, No. 4 (Jul., 1973)

Rees, Wyn. Britain's Contribution To Global Order. Croft, Stuart. Britain and defence 1945-2000: a policy re-evaluation. Harlow, Longman, 2001

Rosenbaum, Naomi. Success in foreign policy: The British in Cyprus 1878-1960. *Canadian Journal of Political Science*. Vol. 3, No. 4 (Dec., 1970)

Rostow, W. Eugene. The Middle Eastern Crisis in the Perspective of World Politics. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 47, No. 2 (Apr., 1971)

Rubin, Barry. America and the Egyptian Revolution, 1950-1957. *Political Science Quarterly* , Vol. 97, No. 1 (Spring, 1982)

Shlaim, Avi. The Protocol of Sevres, 1956: Anatomy of a War Plot. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 73, No. 3, *Globalization and International Relations* (Jul., 1997)

Slonim, Shlomo. Origins of the 1950 Tripartite Declaration on Middle East. *Middle Eastern Studies* , Vol. 23, No. 2 (Apr., 1987)

Souter, David. An island apart: a review of the Cyprus problem. *Third World Quarterly* , Vol. 6, No. 3 (Jul., 1984)

Wheeler, J. Nick. British Nuclear Weapons and Anglo-American Relations 1945-54. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* , Vol. 62, No. 1 (Winter, 1985-1986)

Özerk. Z. Kamil. Reciprocal Bilingualism as a Challenge and Opportunity: The Case of Cyprus. *International Review of Education* Vol. 47, No. 3/4, *Globalisation, Language and Education* (Jul., 2001)

Xydis, G. Stephen. Greece and the Yalta declaration. *American Slavic and East European Review* , Vol. 20, No. 1 (Feb., 1961)

Internetiallikad

Hofbauer, Joachim, Levy, Roy, Sanders, Gregory. European defense trends: budgets, regulatory frameworks and the industrial base. Washington DC: Center for Strategic and International Studies, Nov. 2010

http://csis.org/files/publication/101025_EuroDefenseTrends_web.pdf (12.05.2013)

Kamp, Karl-Heinz. NATO unity threatened by defense budget and equipment shortfalls, *Deutsche Welle*, 3. March, 2010

<http://www.dw.de/nato-unity-threatened-by-defense-budget-and-equipment-shortfalls/a-5310375> (12.05.2013)

Pappas, S. Takis The outbreak of civil war in Greece: strategic leadership, brinkmanship and deterrence failure. European University Institute, Department of Political and Social Sciences, 2012.

http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20134/SPS_2012_02.pdf?sequence=1
(12.05.2013)

Ünüvar, Günes. Turkey – NATO relations: Past, Present and Future. Vrije Universiteit Brussel (VUB) – Institute for European Studies International and European Law, LL.M. Programme, 2011-2012

http://www.academia.edu/1472745/Turkey_-_NATO_Relations_Past_Present_and_Future
(12.05.2013)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Tanel Kiislar** (isikukood: 39003302745)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Suurbritannia kaitsepoliitika Vahemere piirkonnas Kreeka kodusõjast Suessi kriisini“,

mille juhendaja on prof Eero Medijainen,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21.mail 2013

(allkiri)